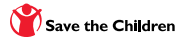

प्रतिबद्ध

पहिरोजन्य विपद् पूर्वतयारी
तथा पूर्वकार्यमा भएका
अभ्यास, उपलब्धि र सिकाइ

प्रतिबद्ध

प्रतिबद्ध

पहिरोजन्य विपद् पूर्वतयारी
तथा पूर्वकार्यमा भएका
अभ्यास, उपलब्धि र सिकाइ

पहिरोजन्य विपद् पूर्वतयारी तथा पूर्वकार्यमा भएका अभ्यास, उपलब्धि र सिकाइ

संयोजन : गोपालकृष्ण बस्नेत

सम्पादन : रघुनाथ लामिछाने

सल्लाह र समीक्षा : जगत बस्नेत, सजना श्रेष्ठ

सहयोग : सालिकराम धिमिरे, दीपिका अर्याल, सुष्मा न्यौपाने, रनसुब्बा गुरुङ, नवीन श्रेष्ठ,
विनोद सुनार, सीता भुजेल, रविराज धिताल, सुब्बा तामाङ, कुमार ग्यामदान, सन्तोस पन्थी

प्रकाशक : आत्मनिर्भर केन्द्र

तस्बिर : आत्मनिर्भर केन्द्र, पिपुल इन निड, स्कट विल्सन नेपाल

डिजाइन : बिक्रम चन्द्र मजुमदार

प्रकाशन मिति : जेठ २०८१

छापिएको प्रति : ३००

अस्वीकरण

यो पुस्तिका युरोपेली आयोगको आर्थिक सहयोगमा सञ्चालित प्रतिबद्ध परियोजनाअन्तर्गत तयार गरिएको हो । यसले युरोपेली आयोगको विचारको प्रतिनिधित्व गर्दैन । यस पुस्तिकामा समावेश भएका विषयवस्तु तथा सामग्रीका लागि युरोपेली आयोग जिम्मेवार हुने छैन ।

विषयसूची

भाग १	७
परिचय	७
क. पृष्ठभूमि	७
ख. परियोजनाको उद्देश्य	८
ग. परियोजनाका लक्षित नतिजा र पृष्ठभूमि	९
नतिजा १ : पहिरोजन्य विपद्को पूर्वतयारी र अल्पीकरणका क्रियाकलापहरू	९
नतिजा २ : पूर्वानुमानमा आधारित पूर्वकार्य	१४
नतिजा ३ : विपद् संवेदनशील सामाजिक सुरक्षा	१६
भाग २	१८
प्रमुख पहल एवं अभ्यासहरू	१८
प्रमुख क्रियाकलापहरू	१८
भाग ३	२९
प्रमुख उपलब्धि	२९
भाग ४	३९
परिवर्तनका कथा	३९
सुरक्षित घरमा बस्न पाउँदाको खुसी	३९
सिरिसे पहिरोमा विपद् व्यवस्थापन समितिका सदस्यहरू	४०
भोटेकोसी गाउँपालिकाको मौसम पूर्वानुमानमा आधारित पूर्वकार्य	४२
सुरक्षाले भित्र्याएको खुसी	४४
भाग ५	६०
चुनौती/सिकाइ	६०
चुनौती	६०
सिकाइ	६१

भाग ९

परिचय

क. पृष्ठभूमि

युरोपियन युनियनको आर्थिक सहयोगमा प्रतिबद्ध परियोजनाको पहिलो चरण दोलखा जिल्लाको बिगु र तामाकोसी गाउँपालिका, सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको भोटेकोसी गाउँपालिका र बाह्रबिसे नगरपालिकामा सञ्चालन गरिएको थियो । पिपुल इन निड, सामुदायिक आत्मनिर्भर सेवा केन्द्र, भूकम्प प्रविधि राष्ट्रिय समाज नेपाल, स्कट विल्सन नेपाल, डुरह्याम विश्वविद्यालय र नश्रम्ब्रिया विश्वविद्यालयको संयुक्त साभेदारीमा नेपालका पहाडी समुदायमा पहिरो न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनको माध्यमबाट विपद् पुनःउत्थानशीलता बढाउने उद्देश्यका साथ प्रतिबद्ध परियोजनाको पहिलो चरण कार्यान्वयन भएको थियो । उक्त समयमा पहिरोजन्य जोखिममा रहेका बस्तीहरू अध्ययनका लागि राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरणमा पहिरो अध्ययनसम्बन्धी निर्देशिका तर्जुमा र त्यसको कार्यान्वयन प्रक्रियामा सहजीकरण गरिएको थियो । त्यस्तै समुदायमा रहेको पहिरोजन्य जोखिम पहिचानका लागि सहभागितामूलक विधि र प्रक्रियाहरू अवलम्बन गरिएको थियो ।

नेपालको पहाडी क्षेत्रमा पहिरोको घटना बढ्दै जानुमा २०७२ सालको भूकम्प र भूकम्पपश्चात निर्माण गरिएका सडक प्रमुख कारण भएको तथ्यहरूका आधारमा ग्रामीण सडक निर्माण गर्दा अवलम्बन गर्नुपर्ने विधि र प्रक्रियाका विषयमा वकालतीय गतिविधि सञ्चालन गरिएको थियो । पहिलो चरणमा गरेका कामबाट प्राप्त सिकाइका आधारमा सिन्धुपाल्चोकको भोटेकोसी गाउँपालिका र बाह्रबिसे नगरपालिका तथा रसुवाको उत्तरगया र नौकुण्ड गाउँपालिकामा प्रतिबद्ध चरण दुई परियोजना लागु गरिएको थियो । युरोपियन युनियनको आर्थिक सहयोगमा पिपुल इन निड, सेभ द चिल्ड्रेन, आत्मनिर्भर सेवा केन्द्र र स्कट विल्सन नेपालको संयुक्त साभेदारीमा प्रतिबद्ध चरण दुई परियोजना कार्यान्वयन भएको हो ।

दोस्रो चरणको परियोजनामार्फत विशेषगरी विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा पूर्वतयारीका लागि स्थानीय तहको योजना तर्जुमा तथा कानून निर्माणमा सहजीकरण, विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजनाको अध्यावधिक र कार्यान्वयन प्रक्रियामा सहकार्य गर्नु थियो ।

राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरणसँगको सहकार्यमा पहिरो प्रभावित समुदायको भौगर्भिक अध्ययन र मनसुनजन्य विपद् प्रभावित निजी आवास पुनर्निर्माण तथा पुनर्स्थापना कार्यविधिको कार्यान्वयन प्रक्रियालाई सहजीकरण गर्नु थियो ।

मौसम पूर्वानुमानमा आधारित पूर्वकार्यका लागि जल तथा मौसम विज्ञान विभागसँगको सहकार्यमा स्थानीय तह र समुदायको क्षमता विकास र विद्यमान सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमलाई विपद् उत्तरदायी बनाउन स्थानीय, प्रदेश, सङ्घीय सरकार र जिल्ला प्रशासन कार्यालयसँग समन्वय र सहकार्य गरि मनसुनजन्य विपद्बाट हुने आर्थिक तथा मानवीय क्षतीलाई न्यूनीकरण गर्नु थियो ।

परियोजनाले विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका लागि नेपालको संविधानले प्रदान गरेका अधिकार र दायित्वका क्षेत्रलाई मध्येनजर गर्दै ३ तहका सरकारबीच समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्न पहल गर्नु अर्को काम थियो ।

परियोजना सञ्चालन गरिएका क्षेत्रहरूमा बर्सेनि मनसुनजन्य विपद्बाट ठूलो मात्रामा जनधनको क्षति भैरहेको अवस्था छ । विद्यमान अवस्थामा स्थानीय तहमा जोखिमयुक्त क्षेत्रको अनुपातमा पर्याप्त जनशक्ति, स्रोत र साधनको अभावले गर्दा विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापनमा आशातित उपलब्धि हासिल गर्न नसकिएको कुरा नकार्न सकिँदैन । मौसम पूर्वानुमानका आधारमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका क्षेत्रमा लगानी बढाउन सकेमा मनसुनजन्य विपद्को प्रभाव न्यून गर्न सकिने अवधारणामा स्थानीय र समुदाय तहमा सहजीकरण गर्नुपर्ने आवश्यकता थियो । सोही आवश्यकतालाई मध्यनजर गर्दै प्रतविद्ध चरण दुई परियोजना सञ्चालन गरिएको हो ।

ख. परियोजनाको उद्देश्य

मूल उद्देश्य

परियोजनाको मूल उद्देश्य बाढी तथा पहिरोजन्य विपद्को जोखिममा रहेका समुदायको उत्थानशीलता वृद्धि गर्नु थियो ।

विशिष्ट उद्देश्य

- बाढी तथा पहिरोको जोखिममा रहेका समुदायको क्षमता अभिवृद्धि गरी विपद् जोखिम न्यूनीकरण, पूर्वतयारी तथा पूर्वकार्यमा पहुँच स्थापित गर्नु ।
- विपद् पूर्वतयारी तथा पूर्वकार्यमा ३ तहको सरकारको क्षमता अभिवृद्धि गरी स्रोत परिचालनमा पैरवी गर्नु ।

ग. परियोजनाका लक्षित नतिजा र पृष्ठभूमि

परियोजनाको उद्देश्य प्राप्तिका लागि मुख्यतः ३ वटा नतिजामा आधारित भइ कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो। यसरी क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दा स्थानीय तह र समुदायको आवश्यकताका आधारमा उनीहरूकै नेतृत्वमा कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो।

नतिजा १ : पहिरोजन्य विपद्को पूर्वतयारी र अल्पीकरणका क्रियाकलापहरू

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन र स्थानीय तह

नेपालको संविधानले विपद् व्यवस्थापनलाई ३ तहकै सरकारको साभ्का जिम्मेवारी सूचीमा राखेको छ। संविधान र ऐनअनुसार सङ्घ र प्रदेशको कानुनसँग नबाभिने गरी स्थानीय तहले आवश्यकताअनुसार विपद्सँग सम्बन्धित ऐन, कानुन, नियमावली, कार्यविधि, मापदण्ड र योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्न सक्नेछ। विपद् व्यवस्थापनको कार्यमा प्रत्यक्षरूपमा नागरिकहरूसँग जोडिने स्थानीय तहको जिम्मेवारी र भूमिका अभै बढी हुनेछ। कानुनी व्यवस्था र नागरिकको सुरक्षाका निमित्त स्थानीय तहले विपद् व्यवस्थापनको क्षेत्रमा विभिन्न प्रयास गर्दै आइरहेका छन्।

स्थानीय तह सञ्चालन ऐन २०७४ को परिच्छेद ३ को दफा ११ मा गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको अधिकार क्षेत्रभित्र विपद् व्यवस्थापनलाई समेटेी १२ वटा काम, कर्तव्य र अधिकारहरू तोकेको छ। जसअन्तर्गत विपद्सम्बन्धी ऐन/कानुन निर्माण, विपद् पूर्वतयारी र प्रतिकार्य योजना निर्माण, पूर्वसूचना प्रणाली जडान, खोज तथा उद्धार र राहत सामग्रीको पूर्वभण्डारण, वितरण र समन्वय, नदी तटबन्ध र पहिरो नियन्त्रणको काम, जोखिम क्षेत्रको नक्साङ्कन, सङ्घ, प्रदेश र निजी क्षेत्रसँग समन्वय, विपद् व्यवस्थापन कोष स्थापना, जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन, पुनर्निर्माण र पुनर्स्थापना, तथ्याङ्क व्यवस्थापन र अनुसन्धान, आपत्कालीन कार्य सञ्चालन केन्द्र स्थापना, समुदायमा विपद् व्यवस्थापनसम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन र अन्य आवश्यकीय कार्य गर्नुपर्ने उल्लेख छ।

विपद् जोखिम पूर्वतयारीका लागि स्थानीय तहले विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले निर्दिष्ट गरेबमोजिमका काम ४ वटै स्थानीय तहले गरिरहेका छन्। जसअन्तर्गत स्थानीय आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र सञ्चालन, आपत्कालीन समयमा प्रयोग गर्न सकिने सामग्रीहरूको व्यवस्थापन, भौगर्भिक अध्ययन प्रतिवेदन र विस्तृत पहिरो जोखिम न्यूनीकरण प्रतिवेदनका आधारमा आन्तरिक मामिला तथा कानुन मन्त्रालय वाग्मती प्रदेशबाट ४ वटै स्थानीय तहलाई बजेट उपलब्ध गराएको छ। ऐनको प्रावधानअनुसार स्थानीय तहमा स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति र वडा तहमा वडा विपद् व्यवस्थापन समिति सक्रिय छन्। त्यस्तै परियोजनाले विपद्को उच्च जोखिम भएका स्थान र समुदायलाई लक्षित गरी सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समितिहरू गठन र क्षमता अभिवृद्धिका काममा सघाइरहेको छ।

सिन्धुपाल्चोक र रसुवा जिल्ला बहुप्रकोपीय विपद् जोखिमको दृष्टिकोणले उच्च जोखिममा छन्। पहिरोजन्य विपद् जोखिमका कारण २०७७ पछि सिन्धुपाल्चोक जिल्लाका भोटेकोसी गाँपालिकाका

पहिरो जोखिममा रहेको नौकुण्ड गाउँपालिका ६ को घोरु बस्ती ।

५३, बाह्रबिसे नगरपालिकाका ८३, त्रिपुरासुन्दरी गाउँपालिकाका ४, उत्तरगया गाउँपालिकाका १७, र नौकुण्ड गाउँपालिकाका ९ वटा स्थानमा गरिएको भौगर्भिक अध्ययन प्रतिवेदनले १७ सयभन्दा बढि परिवारहरू जोखिममा रहेको देखिन्छ । स्थानीय तहले आफ्नो बजेटको परिधि ख्याल गर्दै थोरै मात्रामा भए पनि विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनको काममा लगानी गरिरहेका छन् । तर त्यो पर्याप्त हुन सकिरहेको छैन ।

पहिरोको विज्ञान र जोखिम न्यूनीकरण

१) पहिरोको विज्ञान

नेपाल हिमालय पर्वत शृङ्खलाको मध्य भागमा अवस्थित छ । हिमालय पर्वत संसारकै सबै भन्दा अग्लो पहाड र सक्रिय भुइँचालो क्षेत्र पनि हो । यसको भौगर्भिक बनावट अत्यन्त कमजोर छ । भूकम्पले पहाडी भूभागलाई भन् कमजोर बनाउनुका साथै जमिनमा चिरा पनि पाछ । ती कमजोर र चिरा परेका ठाउँमा पानी छिर्दा भूकम्पलगत्तै वा केही वर्षपछिसम्म पनि पहिरो जाने गर्छ ।

भारी वर्षा हुँदा जमिनमुनिको पानीको सतह बढ्छ साथै माटोभित्र पानीको चाप बढ्न गई स्थिर भिरालो जमिनलाई अस्थिर बनाउने हुँदा पहिरोको सम्भावना बढाउँछ । साथै, वर्षाका कारण जमिनमा अवस्थित चट्टान वा माटोबीचको घर्षण कम हुन जाँदा पहिरो जाने सम्भावना बढ्छ । अत्यधिक वर्षाका कारण माटो बग्ने, पानीको प्राकृतिक बहाव परिवर्तन हुनाले पहिरोको जोखिम बढाउँछ ।

अत्यधिक खानी उत्खनन् गर्नु, इन्जिनियरिड मापदण्डबिना निर्माण कार्य गर्नु र जथाभावी खेती गर्ने जस्ता मानवीय गतिविधिले पहिरो जाने क्रमलाई भन् वृद्धि गर्छ । साथै, अव्यवस्थित सडक वा अन्य कुनै निर्माण कार्य गर्दा पहाडमा गरिने कटानले स्थिर पाखो असन्तुलित हुने र पानीको प्राकृतिक बहाव पनि परिवर्तन हुँदा पहिरोको जोखिम बढ्छ । यसबाहेक डढेलो, जङ्गल फडानी, गाईवस्तु जथाभावी चराउने जस्ता कार्यले जमिन अड्याएर राख्ने बोट-बिरुवा नासिने हुँदा पहिरो जाने सम्भावना बढ्छ ।

२) पहिरोको अध्ययन र जोखिम न्यूनीकरण

पहिरो जोखिम न्यूनीकरण गर्न पहिरोको विस्तृत अध्ययन गर्नुपर्छ। पहिरोको किसिम, आकार, गहिराइ, माटो चट्टान, पानी तथा भूगोलको अवस्था अध्ययन गरी जोखिम न्यूनीकरणको उपाय तय गर्नुपर्छ।

साना स्तरका पहिरो जोखिम न्यूनीकरणका लागि बायो इन्जिनियरिङ एक प्रभावकारी विधि हो। यस विधिमा जीवित वनस्पतिको एकल प्रयोग वा सिभिल इन्जिनियरिङ संरचना, जीवित वनस्पति र निर्जीव वनस्पति (सम्पूर्ण वा आंशिक भाग) को संयुक्त प्रयोग गरेर कुनै पनि पहिरो रोकथाम वा जोखिम न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ।

घाँस, बुट्यान तथा रुख बिरुवा हुर्कन समय लाग्ने हुँदा बायो इन्जिनियरिङ विधिसँगै सिभिल इन्जिनियरिङ संरचना, जस्तै- टेवा पर्खाल, भिरालोपनाको जोखिम घटाउन गरा निर्माण, पानी निकासका लागि सतह र सतहमुनि नाली निर्माण गरिन्छ।

बायो इन्जिनियरिङ विधिमा सिभिल इन्जिनियरिङ संरचनाले गर्ने कार्य, जस्तै- माटो समाल्ने, जेल्ले, अड्काउने, कबज र सहारा दिने जस्ता कार्य बिरुवाले गर्छन्। कुन इन्जिनियरिङ कार्य गर्ने र त्यसका लागि कुन विधि उपयोग गर्ने भन्ने कुरा गाउँ वा नगरपालिका वा अन्य निकायको सहयोगमा प्राविधिक अध्ययन गरी समुदाय आफैँले स्थानीय स्तरमा उपलब्ध घाँस, बुट्यान र रुख बिरुवा प्रयोग गरेर पहिरो जोखिम कम गर्न सक्छन्।

विपद्पछिको पुनर्निर्माण

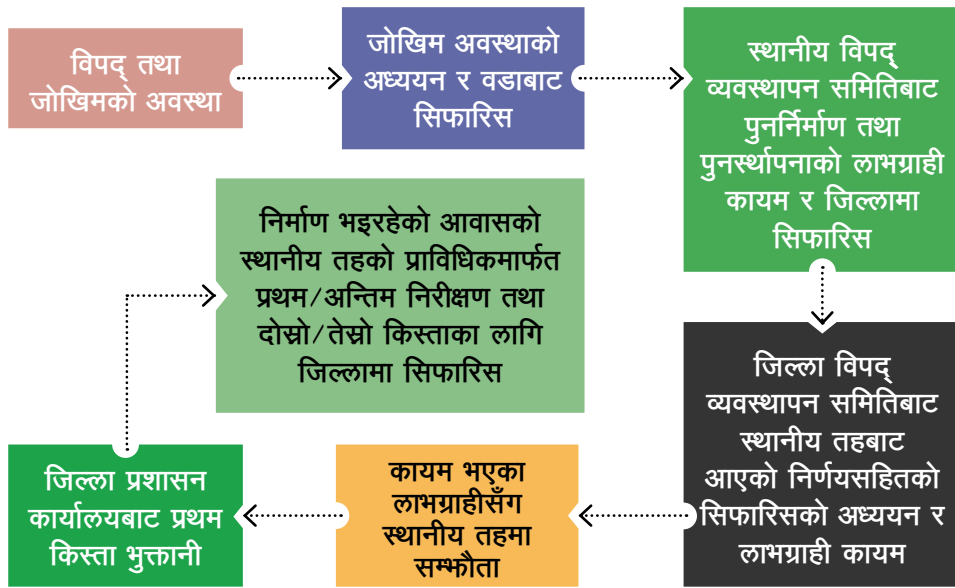

बाह्रबिसे नगरपालिका वडा नं. ७ डाँडा गाउँमा मनसुनजन्य विपद् प्रभावित परिवारहरूको पुनर्स्थापित बस्ती

नेपाल विभिन्न प्रकारका प्राकृतिक तथा मानव सिर्जित प्रकोपहरूको उच्च जोखिममा रहेको देश हो। गृह मन्त्रालयको तथ्याङ्कअनुसार देशका ८० प्रतिशत भन्दा बढी जनसङ्ख्या बाढी, पहिरो, हावाहुरी, असिना, आगलागी, भूकम्प र हिमताल बिष्फोटन जस्ता प्रकोपको जोखिममा छन्।

मनसुनजन्य विपद् प्रभावित परिवारहरूको पुनर्निर्माण र पुनर्स्थापनाको कामलाई सहज बनाउनका लागि अनुदान रकम उपलब्ध गराउन राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरणले २०७७ मा कार्यविधि निर्माण गरी लागू गरेको छ । कार्यविधिका आधारमा नेपालका विभिन्न जिल्लामा ८,००० भन्दा बढी लाभग्राही कायम भएका छन्, जसमध्ये सिन्धुपाल्चोकमा मात्र १८१५ जना मनसुनजन्य विपद् प्रभावित लाभग्राही छन् ।

लाभग्राहीलाई सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको साभेदारीमा आवास पुनर्निर्माणका लागि अनुदान रकम उपलब्ध गराउने प्रावधान छ । सुरक्षित जग्गा नभएका लाभग्राहीहरूका लागि सुरक्षित घडेरी खरिदका लागि थप ३ लाख रुपियाँसम्म अनुदान दिइन्छ । विपद्बाट प्रभावित लाभग्राहीलाई अस्थायी आवासका लागि पनि नेपाल सरकारले अनुदान रकम उपलब्ध गराउँछ । विपद्पश्चात तत्काल अस्थायी बसोबासका लागि २ किस्ता गरी ५० हजार रुपियाँ अनुदान उपलब्ध गराउने प्रावधान कार्यविधिमा छ । सोहीअनुसार सिन्धुपाल्चोकलगायतका जिल्लामा लाभग्राहीको अनुदान रकम भुक्तानी गर्ने कार्य भइरहेको छ ।

लाभग्राही कायम तथा अनुदान प्रक्रिया

लागत साभेदारी तथा जिल्लाअनुसारको अनुदान वितरण

किस्ता	हिमाली जिल्ला	पहाडी जिल्ला	तराई जिल्ला
प्रथम	५०,०००/-	५०,०००/-	५०,०००/-
दोस्रो	२,५०,०००/-	२,००,०००/-	१,५०,०००/-
तेस्रो	२,००,०००/-	१,५०,०००/-	१,००,०००/-
जम्मा	५,००,०००/-	४,००,०००/-	३,००,०००/-

	गाउँपालिका	नगरपालिका	महानगरपालिका
सङ्घ	६० प्रतिशत	५५ प्रतिशत	५० प्रतिशत
प्रदेश	३० प्रतिशत	३० प्रतिशत	३० प्रतिशत
स्थानीय तह	१० प्रतिशत	१५ प्रतिशत	२० प्रतिशत

प्रतिबद्ध परियोजना सञ्चालन भएपश्चात जिल्ला प्रशासन कार्यालय सिन्धुपाल्चोकमा सूचना व्यवस्थापन अधिकृतको व्यवस्था गरी जिल्लाभरका मनसुनजन्य विपद् प्रभावित लाभग्राहीहरूको निजी आवास पुनर्निर्माणमा सहजीकरण गर्ने काम गरिएको छ ।

मनसुनजन्य विपद्बाट प्रभावित लाभग्राहीहरूले सरकारबाट पाउने राहत रकम लाभग्राहीसम्म पुऱ्याउने कामको थालनी भएको छ । सुरक्षित जग्गा नभएका लाभग्राहीले कार्यविधिबमोजिम सुरक्षित स्थानमा जग्गा खरिद गरी अनुदान रकम प्राप्त गरेका छन् । यसरी आर्थिक वर्ष २०८०/८१ को चैतसम्म करिव २८ करोड रुपियाँ मनसुनजन्य विपद्पीडित लाभग्राहीहरूले प्राप्त गरिसकेका छन् । सुरुवाती चरणमा लाभग्राही कायम, लाभग्राही सम्भौता र अनुदान उपलब्ध गराउने विषयमा अलमल थियो । उक्त अलमललाई जिल्ला प्रशासन कार्यालयमार्फत स्थानीय तहहरूलाई बुझाईदै लगिएको छ ।

यस्ता विषयमा सम्भव भएसम्म स्थानीय तहमा नै पुगेर जानकारी गराइएको छ । बाह्रबिसे, भोटेकोसी, जुगल, त्रिपुरासुन्दरी, मेलम्ची, पाचँपोखरीलगायतका पालिकामा भौतिकरूपमा पुगेरै कार्यविधि र प्रक्रियागत विषयमा अभिमुखीकरण गरिएको छ । सम्पूर्ण पालिकाको विपद् सम्पर्क व्यक्तिहरूलाई २ पटक जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा बोलाएर अभिमुखीकरण गरिएको छ । भर्चुअल विधिबाट निरन्तर पालिकाका सम्पर्क व्यक्ति र प्राविधिकहरूलाई सहजीकरण गरिराखिएको छ । जिल्ला आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र र स्थानीय आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्रलाई चलायमान बनाउनका लागि विभिन्न समयमा समन्वय बैठक आयोजना गर्न सहजीकरण गरिएको छ । जसले जिल्ला र स्थानीय तहबीच सञ्चार बढेको छ । नियमितरूपमा स्थानीय तहसँग जिल्ला आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्रको सम्पर्क तथा समन्वय भइराखेको छ । यसबाट लाभग्राहीहरूलाई घर बनाउन सहज भएको छ ।

जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समितिको बैठकमा सबै स्थानीय तह र विपद्का क्षेत्रमा काम गर्ने सरोकारवाला निकायहरूको सक्रिय सहभागिता बढेको छ । जिल्लाले गरेको कार्यक्रमको प्रस्तुति, विभिन्न विज्ञ (भूगर्भविद्, मौसमविद्) बाट विपद्सम्बन्धी विषयमा प्रस्तुतीकरण र स्थानीय तहका विपद् सम्पर्क व्यक्तिहरूको प्रस्तुतिले बैठकमा सहभागिता र आवश्यकतालाई बढाएको छ । जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समितिको निर्णय कार्यान्वयनका लागि स्थानीय तह तथा विषयगत क्षेत्रका निकायहरूसँग निरन्तर समन्वय गरिएको छ । लाभग्राही कायम, लाभग्राही परिवर्तन जस्ता निर्णय कार्यान्वयनका लागि राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, प्रदेश सरकार र स्थानीय तह, वडा तथा विपद् प्रभावित समुदायसँग निरन्तर समन्वय गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ ।

मनसुनजन्य विपद्बाट प्रभावित लाभग्राहीहरूलाई आवश्यक पर्ने बजेट व्यवस्थापनका लागि सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहसँग समन्वय गरी जुटाउने पहल गरिएको छ । जसका कारण सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहहरूबाट लाभग्राहीहरूका लागि रकम व्यवस्थापन गरी पुनर्निर्माण र पुनर्स्थापन प्रक्रिया अगाडि बढेको छ । यो कार्य अहिले पनि निरन्तर चलिराखेको छ । प्रदेश र स्थानीय तहको समन्वय

प्रभावकारी बनाउनका लागि जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा रहेर सहजीकरण गरिएको छ । जिल्ला प्रशासन कार्यालयलगायत बाह्रबिसे, भोटेकोसी, त्रिपुरासुन्दरी, पाँचपोखरी, जुगल गाउँपालिकामा प्रदेश सरकारबाट मनसुनको समयका लागि विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना र मनसुन पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना निर्माणका क्रममा प्रत्यक्षरूपमा संलग्न भई त्यसलाई मूर्त रूप दिइएको छ ।

जिल्लामा रहेका जोखिम स्थान र पुनर्स्थापनाका लाभग्राहीहरूले छनोट गरेका सुरक्षित स्थानका भौगर्भिक अध्ययनका लागि अनुरोध भइआएबमोजिम भौगर्भिक अध्ययनका लागि प्राधिकरण तथा प्रदेश सरकारलाई पत्राचार तथा निरन्तर ताकेता गरी विभिन्न समयमा अध्ययन टोलीलाई जिल्लामा खटाइ सहजीकरण गरिएको छ । हालसम्म पाँचपोखरी, मेलम्ची, जुगल, हेलम्बु, त्रिपुरासुन्दरी, चौताराको साँगाचोकगढी नगरपालिका, बाह्रबिसे नगरपालिका र भोटेकोसी गाउँपालिकाको जोखिमयुक्त स्थानमा लाभग्राहीको सुरक्षित जग्गा पहिचानका लागि भौगर्भिक अध्ययन भएको छ । अध्ययनले सुरक्षित भनेको स्थानहरूमा मात्र आवास निर्माणको काम भइरहेको छ ।

नतिजा २ : पूर्वानुमानमा आधारित पूर्वकार्य

पहिले पहिले आकाश हेरेर आजको दिन कस्तो हुन्छ भनी पूर्वानुमान गरिन्थ्यो । सूचना प्रविधिको विकास भएसँगै अहिले अवस्था फेरिएको छ । मौसम पूर्वानुमान मिल्न थालेसँगै समुदाय र अन्य निकायको यसमाथि विश्वसनीयता बढ्दै गएको छ । मौसम पूर्वानुमानका आधारमा बाढी तथा पहिरो, शीतलहर, लु र आगलागीजन्य विपद्का घटनाबाट मानव जीवन रक्षाका लागि विपद् पूर्वकार्यको थालनी भएका छन् ।

विपद्पूर्व गरिने १ रुपियाँ लगानीले भविष्यमा विपद्पछि हुने ७ रुपियाँ बराबरको क्षति कम गर्न सकिने युएनडिआरआरको अध्ययनले देखाएको छ । नेपालमा जल तथा मौसम विज्ञान विभागले उपलब्ध गराएको पूर्वानुमानका आधारमा विपद् पूर्वतयारीका काम हुने गरेका छन् ।

विपद् पूर्वतयारीमा गरिएको लगानीले विपद्को समयमा हुने खर्च कम गर्नका लागि सेन्डाइ ढाँचाले तयार गरेको मार्गदर्शन र विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना २०१८-२०३० ले तय गरेका विषयलाई लक्षित गरी स्थानीय तहमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, विपद् पूर्वतयारी, पूर्वकार्य तथा प्रतिकार्य योजना, स्थानीय आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र स्थापना तथा सञ्चालन कार्यविधिलगायतका योजना तथा कार्यविधिहरू स्थानीय तहले तर्जुमा गरिरहेका छन् ।

जल तथा मौसम विज्ञान विभागको मौसम पूर्वानुमान महाशाखाले उपलब्ध गराउने मौसम पूर्वानुमानका सूचनाहरू परियोजना सञ्चालन गरिएका क्षेत्रहरूमा समयमानै पुगेको छ । मौसम पूर्वानुमानका आधारमा समुदायका केहि व्यक्तिहरूले जोखिमको पूर्वानुमान गरी सतर्कता अपनाएको देखिन्छ भने केहिले अभै चासो नदिएको देखिन्छ । समुदायको चासो बढाउनका लागि सामुदायिक तहमा ति सूचनाहरूको प्रभावकारीता, आवश्यकता र तयारीका विषयमा छलफल गर्दा प्रभावकारी भएको छ ।

परियोजना सञ्चालित क्षेत्रमा, उपलब्ध सूचनाहरू समयमा नै समुदायमा पुऱ्याउन स्थानीय तह अन्तर्गतका विपद् व्यवस्थापन शाखा, जिल्ला र स्थानीय आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्रहरू परिचालन भएका छन् ।

पहाडी क्षेत्रमा पहिरोजन्य विपद्बाट हुन सक्ने मानवीय तथा आर्थिक क्षतिको न्यूनीकरण गर्ने उद्देश्यले जल तथा मौसम विज्ञान विभाग र राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरणले सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको बाह्रबिसे नगरपालिका र भोटेकोसी गाउँपालिका तथा रसुवा जिल्लाको उत्तरगया र नौकुण्ड गाउँपालिकामा प्रभावमा आधारित मौसम पूर्वानुमान कार्यक्रम लागु गरिरहेको छ । प्राधिकरणले उपलब्ध गराउने जोखिमसम्बन्धी जानकारी र मौसम पूर्वानुमानको आधारमा प्रभावमा आधारित पूर्वानुमान तयार गरी स्थानीय तहलाई प्रदान गरिरहेको छ ।

प्रतिबद्ध परियोजनाले राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरणसँगको सहकार्यमा पहिरोको जोखिममा रहेका समुदायको प्रारम्भिक भौगर्भिक अध्ययन गरी जोखिमको स्तर वर्गीकरण गरेको छ । त्यस्तै जोखिम वर्ग २ र ३ मा रहेका समुदायको घरधुरीको तथ्याङ्क पनि सङ्कलन गरिएको छ । सोपश्चात विपद्को समयमा जोखिम समुदायको अस्थायी भेला तथा बसोबासका लागि सुरक्षित स्थानसमेत परिचालन गरिएको छ । मौसम पूर्वानुमान महाशाखाले पठाउने प्रभावमा आधारित मौसम पूर्वानुमानमा स्थानविशेष सचेत रहनका लागि अनुरोध गर्दै सूचना पठाउँदा स्थानीय समुदायले उक्त सूचनाहरूको पालनासमेत गरेको स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिका सदस्यहरू बताउँछन् । स्थानीय समुदायमा सूचनाहरू सम्प्रेषणका लागि स्थानीय आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्रले भाइबर ग्रुपमार्फत सूचना आदान-प्रदान गरिरहेका छ । जसका माध्यमबाट मौसम पूर्वानुमान मिलेको वा नमिलेको, समुदायमा मौसमका कारण कस्तो प्रभाव परेको छ, स्थानीय समुदाय तथा व्यक्तिहरूबाट मौसम पूर्वसूचनासम्बन्धी कस्तो प्रतिक्रिया प्राप्त भइरहेको छ, जस्ता विषयमा जानकारी प्राप्त गरी सुधार गर्ने अवसर मिलेको छ ।

उक्त अभ्यासले स्थानीय तहले समेत मौसम पूर्वानुमानमा आधारित पूर्वकार्यका लागि आवश्यक तयारीस्वरूप जोखिम समुदायलाई सूचित गर्ने र अस्थायी स्थानान्तरणका लागि आवश्यक सहयोगसमेत उपलब्ध गराएका छन् । यो अभ्यासले स्थानीय समुदायलाई समेत जोखिम समयका लागि आवश्यक सामाग्रीको जोहो समयमा नै गर्नका लागि प्रेरितसमेत गरेको छ । यस अभ्यासलाई निरन्तरता दिन सक्ने भोलिका दिनमा पहिरोजन्य जोखिमबाट हुन सक्ने मानवीय क्षति न्यूनीकरणमा टेवा पुग्नेछ ।

पूर्वानुमानमा आधारित पूर्वकार्य विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन चक्रको एक हिस्सा हो । यसले प्रणालीगत रूपमा पूर्वानुमानमा आधारित भई पूर्वकार्यको काम गर्छ । यस अवधारणाले विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि लगानी गर्न भन्दा पनि समुदाय तथा स्थानीय तह र सरोकारवाला निकायहरूको क्षमता अभिवृद्धिमा लगानीका लागि प्रोत्साहित गरेको पाइन्छ ।

जल तथा मौसम विज्ञान विभागले उपलब्ध गराएको फरक फरक मौसम पूर्वानुमानका आधारमा स्थानीय तहले विपद् पूर्वतयारी तथा पूर्वकार्यका लागि गर्नुपर्ने काम कर्तव्य र जिम्मेवारीलाई दस्तावेजिकरण गरेको छ । विभागले समग्र मनसुनको अवस्थालाई मध्येनजर गरि वैशाखको अन्तिम

वा जेठ महिनाको पहिलो साता मनसुन परिदृश्य सार्वजनिक गर्ने गरेको छ । त्यस्तै भूगोल बस्तुगत अवस्थिती हेरेर पन्ध्र दिन, सात दिन, तीन दिन र चौबिस घण्टाको मौसम पूर्वानुमान प्रकाशन गर्ने गरेको छ । यसले स्थानीय समुदाय, सरकार, विकास साभेदार निकाय र सरकारका सबै तहलाई विपद् पूर्वतयारी तथा पूर्वकार्यका लागि जुट्न सहयोग पुऱ्याईरहेको छ ।

नतिजा ३ : विपद् संवेदनशील सामाजिक सुरक्षा

नेपालको संविधान २०७२ को धारा ४३ मा सामाजिक सुरक्षाको हक अन्तर्गत आर्थिक रूपले विपन्न, एकल महिला, अपाङ्गता भएका, बालबालिका, आफ्नो हेरचाह आफैं गर्न नसक्ने तथा लोपोन्मुख जातिका नागरिकलाई कानुन बमोजिम सामाजिक सुरक्षाको हक हुनेछ भनि उल्लेख गरेको छ । विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन २०७४ र विपद् जोखिम न्यूनीकरण नियमावली २०७६ ले विपद्को जोखिममा रहेका महिला, बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, दलित, सीमान्तकृत वर्ग तथा समुदाय, अशक्त तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको लागि विशेष योजना तथा कार्यक्रम बनाई कार्यान्वयन गर्ने गराउने कुरा उल्लेख गरेको छ । त्यसै गरी उक्त ऐनले उच्च सङ्कटको अवस्थामा रहेका समुदायको पहिचान गरी जोखिम न्यूनीकरणका कामहरू सञ्चालन गर्ने गराउने समेत उल्लेख गरेको छ ।

नेपाल सरकारले सामाजिक सुरक्षाका ८३ वटा भन्दा बढी कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिरहेको छ । सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रम भन्नाले ज्येष्ठ नागरिक, एकल महिला, अपाङ्गतालागायतलाई भत्ता उपलब्ध गराउने कार्य हो । यसबाहेक सरकारबाट सञ्चालित अनुदानका कार्यक्रमहरू पनि सामाजिक सुरक्षाअन्तर्गतका कार्यक्रम हुन् । यसरी उपलब्ध गराइने सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमहरूलाई विपद् संवेदनशील बनाउनका लागि स्थानीय तहको क्षमता अभिवृद्धि गराउन परियोजनाले स्थानीय तहसँग समन्वय गरेको थियो ।

विपद्को समयमा सबै भन्दा बढी प्रभावित हुने समूह तथा समुदाय भनेको अपाङ्गता भएक व्यक्ति, ज्येष्ठ नागरिक, एकल महिला, बालबालिका र विपन्न परिवारहरू हुन् । ती समुदायलाई विपद्को समयमा बढी हेरविचारका साथै आर्थिक, सामाजिक र मानसिकरूपमा बढी साथ र सहयोग उपलब्ध गराउनुपर्छ । सबै स्थान र समुदायमा विपद् पर्ने बित्तिकै नेपाल सरकार र सङ्घ/संस्थाहरू पुग्न सम्भव हुँदैन । यसका लागि सरकारले उपलब्ध गराइरहेको सामाजिक सुरक्षा भत्ता तथा सामाजिक सुरक्षाबाट लाभान्वित भैरहेका अन्य समूहलाई मनसुनको समय सुरु हुनु भन्दा अगावै अर्थात विपद्को पूर्वानुमान गरी उपलब्ध गराउँदा प्रभावकारी हुन्छ ।

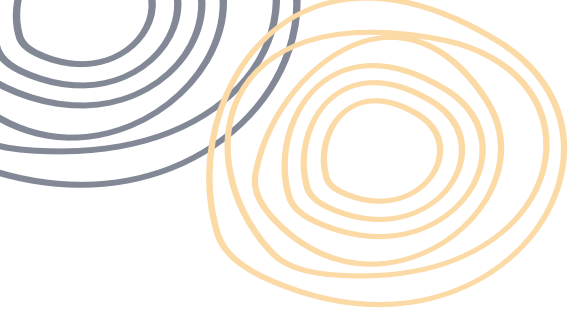
नयाँ अवधारणा भएको हुँदा धेरै काम अन्य नतिजासँग जोडेर गरिएको थियो । यसको मूल अवधारणा भनेको समावेशिता र विद्यमान सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमलाई विपद् जोखिमको आँकलन गरी पछि भुक्तानी गरिने सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रम अगाडि नै भुक्तानी गर्नु र स्थानीय पञ्जीकरण शाखामा रहेको तथ्याङ्क प्रयोग गरी तथ्याङ्क सङ्कलनमा गरिने लगानीमा मितव्ययिता कायम गर्न प्रोत्साहित गर्नु थियो । साथै मौसम पूर्वानुमानसम्बन्धी सूचनाहरू जोखिम वर्गमा समयमा नै पुऱ्याउनका लागि सोही तथ्याङ्क प्रयोग गर्न उत्प्रेरित गर्नु थियो । हाल सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउनेमा ज्येष्ठ नागरिक, ६०

वर्ष पुगेका दलित र एकल महिला, अपाङ्गता भएको व्यक्ति, लोपोन्मुख जाति र बालबालिका गरी ६ प्रकारका लाभग्राही समूह छन् ।

सामाजिक सुरक्षा भत्ता बालबालिकाले प्राप्त गर्ने ५३२ रुपियाँदेखि ज्येष्ठ नागरिकले प्राप्त गर्ने अधिकतम ४ हजार रुपियाँसम्म छ । आर्थिक वर्ष २०८०/८१ को तथ्याङ्कअनुसार सामाजिक भत्ता प्राप्त गर्नेमा भोटेकोसी गाउँपालिकाको २,१७५, बाह्रबिसे नगरपालिकाको ३,४९९, नौकुण्ड गाउँपालिकाको २,८४४ र उत्तरगया गाउँपालिकाको २,००९ सहित देशभरका ३२ लाख भन्दा बढी छन् । यस सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमले मुलुकको ११ प्रतिशत जनसङ्ख्या लाभान्वित छन् ।

विपद्ले सबै भन्दा धेरै असर गर्ने र प्रभावित हुने वर्ग भनेको नै बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक, एकल महिला, सुत्केरी, गर्भवती महिला, अपाङ्गता भएको व्यक्ति, रोगी, अशक्त आदि पर्छन् । भोटेकोसी गाउँपालिकाले आर्थिक वर्ष २०७९/८० मा सम्पूर्ण सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्ने लाभग्राहीलाई मनसुन सुरु हुनुआगावै अर्थात जेठ मसान्तभित्रै सम्बन्धित लाभग्राहीको खातामा भत्ता उपलब्ध गराएको थियो । जबकि अघिल्लो वर्ष साउनमा मात्र उपलब्ध गराइएको थियो । त्यस्तै सामाजिक सुरक्षाको तथ्याङ्कलाई मौसम पूर्वानुमानका सूचनाहरू प्रवाहका लागि र पूर्वकार्यका लागि पनि प्रयोग गरिएको थियो । सामाजिक सुरक्षा भत्ता लिनका लागि बैङ्कसम्म सहज पहुँच नभएका परिवार तथा समुदायलाई लक्षित गरी स्थानीय तह र बैङ्कको सहकार्यमा सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण घुम्टि सेवा पनि सञ्चालन गरिएको थियो ।

स्थानीय लाभग्राहीको भनाइअनुसार मनसुनआगाडि नै सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउँदा बैङ्कसम्म आउन/जान सजिलो, आवश्यक खाद्यान्न जोहो गरिराख्न, आवश्यक औषधि किन्न र बैङ्क जाँदा/आउँदा बाटोमा पहिरो/बाढी आउने भएकाले त्यस्ता समस्या बेहोर्नबाट मुक्ति मिलेको छ । जसले मानसिक तनाव कम गराएको महसुससमेत भएको छ । त्यस्तै मनसुनको समयमा मोटर बाटो बन्द भएपछि खाद्यान्नको मूल्य वृद्धि हुने हुँदा त्यस्तो बढी मूल्य तिर्नुपर्ने बाध्यताबाट जोगिएको र गाडी भाडासमेत महँगो तिर्नुपर्ने मारबाट जोगिएको उनीहरूको भनाइ छ । त्यस्तै समुदायमा नै सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउँदा ज्येष्ठ नागरिकहरूलाई यात्राको समय छोटिनुका साथै कम खर्चले राहत पुगेकोसमेत बताएका थिए ।

भाग २

प्रमुख पहल एवं अभ्यासहरू

प्रमुख क्रियाकलापहरू

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनको क्षेत्रमा स्थानीय तहमा भएका असल अभ्यास, ग्याप र चुनौतीहरूको विश्लेषण : कार्यक्रम कार्यान्वयनमा जानु भन्दा पहिले स्थानीय तहले विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका क्षेत्रमा गरेका असल अभ्यास, ग्याप तथा चुनौतीहरूको विश्लेषण गरिएको थियो । पहिचान भएका ग्याप तथा आवश्यकताका आधारमा परियोजना कार्यान्वयनको ढाँचा तय गरियो । यसका लागि स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिसँग सामूहिक छलफल र डेस्कमा आधारित नमूना घटना अभ्यासहरू सञ्चालन गरिएको थियो ।

पहिरोजन्य जोखिम क्षेत्रको भौगर्भिक अध्ययन : राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरणले तय गरेको पहिरो अध्ययन कार्यविधि, २०७७ का आधारमा नौकुण्ड गाउँपालिकाले सिफारिस गरेको ९, उत्तरगया गाउँपालिकाले सिफारिस गरेको १७ र बाह्रबिसे नगरपालिकाले सिफारिस गरेको ३१ जोखिम स्थानसहित ५७ वटा पहिरोजन्य जोखिममा रहेका बस्तीको भौगर्भिक अध्ययन गरियो । अध्ययनका आधारमा जोखिम समुदाय र जोखिमको स्तर पहिचान भएको छ । स्थानीय तह, जिल्ला प्रशासन कार्यालय, आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय, वाग्मती प्रदेश र प्राधिकरणसँगको सहकार्यमा जोखिम स्थानको भौगर्भिक अध्ययन गरिएको छ । अध्ययन प्रतिवेदन प्राधिकरणबाट अनुमोदन भई जिल्ला प्रशासन कार्यालयमार्फत स्थानीय तहलाई कार्यान्वयनका लागि उपलब्ध गराएको छ ।

प्रकृतिसँतरी पहिरो नियन्त्रणका लागि बायोइन्जिनियरिङ पद्धतिको सुरुवात : समुदायसँग भएको पुख्यौली ज्ञान सिपमा प्राविधिक पक्षको समेत प्रयोग गरी साना खालको सतही पहिरो जोखिम न्यूनीकरणका लागि प्रकृतिसँतरी बायोइन्जिनियरिङ पद्धति प्रयोग गर्न स्थानीय तह र समुदायसँग

उत्तरगया गाउँपालिका-२ डाडाँगाउँको लाम्चेढुङ्गामा बायोइन्जिनियरिङको काम गर्दै उत्तरगया गाउँपालिकाका उपाध्यक्ष र स्थानीय ।

सहकार्य गरियो । यसका लागि प्रकृतिमैत्री जोखिम न्यूनीकरण तथा बायोइन्जिनियरिङको विधि तथा प्रक्रियाका विषयमा स्थानीय जनप्रतिनिधि, निर्माण व्यवसायी र कर्मचारीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरियो । स्थानीय तहका जनप्रतिनिधि, कर्मचारी, सडक विभाग र स्थानीय पूर्वाधार विभाग, वाम्पती प्रदेशका प्रतिनिधिसहित बायोइन्जिनियरिङ कामको प्रभावकारिताको अवलोकन भ्रमणसमेत गरिएको थियो ।

मनसुनजन्य विपद्बाट प्रभावित परिवारहरूको पुनर्निर्माण र पुनर्स्थापना : मनसुनजन्य विपद् प्रभावित तथा भौगर्भिक अध्ययनबाट पहिचान भएका स्थानान्तरणका लाभग्राहीहरूको पुनर्निर्माण तथा पुनर्स्थापना प्रक्रियामा निरन्तर सहयोग गरियो । स्थानीय तहमा विपद् सम्पर्क व्यक्ति र जनप्रतिनिधिलाई मनसुनजन्य विपद् प्रभावित निजी आवास पुनर्निर्माण तथा पुनर्स्थापना कार्यविधि, विद्युतीय तथ्याङ्क व्यवस्थापन प्रणालीको प्रयोग तथा प्रक्रियामा क्षमता अभिवृद्धि गरियो । जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा सूचना व्यवस्थापन अधिकृतको व्यवस्था गरी जिल्लाभर पुनर्निर्माण र पुनर्स्थापनाको काममा सहजीकरण गरिएको छ । पुनर्निर्माण तथा पुनर्स्थापनाका लागि स्थानीय तहबाट आएका तथ्याङ्क तथा विवरणहरूको पुनरावलोकन गरी ३ तहको सरकारको लागत साभेदारीको रकम लाभग्राहीको खातामा निकास गर्न सहजीकरण गरिएको छ । जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समितिबाट १,७७५ लाभग्राही स्वीकृत भएका छन् भने १,१७७ लाभग्राहीले सम्भौता गरी निर्माणको काम सुरु गरिसकेका छन् ।

पुनर्निर्माण तथा पुनर्निर्माणका विषयमा छलफल : विपद् प्रभावित निजी आवास पुनर्निर्माण तथा पुनर्स्थापनासम्बन्धी ३ तहका सरकारबीच सिन्धुपाल्चोक जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा छलफल तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम सम्पन्न भएको छ । त्यस क्रममा निजी आवास पुनर्निर्माण कार्यविधिको कार्यान्वयन, MIS system को प्रयोगमा देखिएका समस्या तथा चुनौती र स्थानीय तहको भूमिकाका

विषयमा छलफल भएको थियो । छलफल कार्यक्रम स्थानीय तहका प्रमुख तथा विपद् सम्पर्क व्यक्ति, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरणका विषयगत शाखाका प्रमुख, आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय वाग्मती प्रदेशका विपद् सम्पर्क व्यक्तिको उपस्थितिमा आयोजना गरिएको थियो ।

ग्रामीण सडक निर्माण निर्देशिका तर्जुमा तथा कार्यान्वयन : स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र रही सडक सिर्जित पहिरो जोखिम न्यूनीकरणका क्षेत्रमा काम गरिएको छ । स्थानीय तहका जनप्रतिनिधि, प्राविधिक कर्मचारी, स्थानीय उपभोक्ता समिति, निर्माण व्यवसायीहरूको क्षमता विकास साथै ग्रामीण सडक निर्माण निर्देशिका तर्जुमा गरी कार्यान्वयन चरणमा नियमित प्राविधिक सहायता प्रदान गरियो । स्थानीय सडकमा बायोइन्जिनियरिङसम्बन्धी कामको आवश्यकता र प्रभावकारिता विषयक राष्ट्रिय कार्यशाला आयोजना गरियो । कार्यशाला स्थानीय पूर्वाधार विभाग र परियोजनाको सहकार्यमा आयोजना गरिएको थियो ।

ग्रामीण सडक निर्माण निर्देशिका बमोजिम डिजाइनका लागि तयारी गर्दै नौकुण्ड गाउँपालिकाका प्राविधिकहरू ।

आधारभूत प्राथमिक उपचार, खोज तथा उद्धार तालिम : विपद् पूर्वतयारी र प्रतिकार्यका लागि समुदायसँग ज्ञान, सिप र क्षमता भएमा विपद्बाट हुने जोखिम न्यून गर्न सकिन्छ । सोही विषयलाई

आधारभूत खोज तथा उद्धारसम्बन्धी तालिममा उत्तरगया गाउँपालिकाका सहभागीहरू ।

मध्यनजर गर्दै वर्ग २ र ३ मा रहेका समुदायका मानिसलाई लक्षित गरी स्थानीय तह, रेडक्रस, सशस्त्र प्रहरी बल र नेपाली सेनासँगको सहकार्यमा आधारभूत प्राथमिक उपचार र खोज तथा उद्धारसम्बन्धी तालिमहरू सञ्चालन गरियो। तालिमबाट ३७४ जना प्राथमिक उपचारक र खोज तथा उद्धारक तयार भएका छन्। स्थानीय स्तरमा आधारभूत खोज तथा उद्धार र प्राथमिक उपचार तालिम लिएका व्यक्तिहरूमध्ये विपद् व्यवस्थापन तथा पूर्वकार्यमा सक्रिय २५/२५ जना व्यक्तिहरूलाई पुनर्ताजगी तालिम पनि सञ्चालन गरिएको छ।

सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समिति गठन र क्षमता विकास : भौगर्भिक अध्ययनबाट पहिचान भएका वर्ग २ र ३ का समुदायलाई समेटी सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समिति गठन गरिएको छ।

उत्तरगया गाउँपालिका- २ खड्कुमा सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समितिका सदस्यहरू।

समितिको नियमित क्षमता विकास, सशक्तीकरण गरि समुदायको अगुवाइमा घरधुरी र समुदाय तहको विपद् जोखिम न्यूनीकरणका अभ्यास सुरु भएका छन्। सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समिति वडा सदस्यहरू र विपद् सम्पर्क व्यक्तिको नेतृत्वमा गठन गरिएको थियो।

पहिरोको उपवर्गीकरण र क्षमता विकास : वर्ग २ का उच्च जोखिममा रहेका पहिरोको उपवर्गीकरणका लागि औजार (Sub Categorization Tools) तयार भएको छ। उक्त औजार प्रयोग गरी स्थानीय तहले जोखिम न्यूनीकरणका लागि प्रदेश, सङ्घीय सरकार र अन्य विकास साभेदार संस्थाहरूसँग सहयोगका लागि प्रमाणमा आधारित वकालत गर्न सक्नेछन्। जसबाट वर्ग 'ए' मा पर्ने स्थानमा स्थानीय तहले, वर्ग 'बि' मा पर्ने पहिरो जोखिम न्यूनीकरणका लागि प्रदेश सरकार र 'सि' मा पर्ने पहिरो जोखिम न्यूनीकरणका लागि सङ्घीय सरकारलगायत अन्य निकायसँग सहकार्य गर्नुपर्ने प्रावधानबारे व्याख्या गरिएको छ।

पहिरो जोखिम न्यूनीकरणका लागि विस्तृत योजना प्रतिवेदन (DPR) तयार : पहिरो जोखिम न्यूनीकरणका लागि विस्तृत योजना प्रतिवेदन तयार गरी स्थानीय तहलाई हस्तान्तरण गरिएको छ। उक्त DPR र भौगर्भिक अध्ययन प्रतिवेदनका आधारमा प्रमाणमा आधारित पैरवीका लागि स्थानीय तहलाई सहजीकरण गरिएको हो। स्रोत व्यवस्थापनका लागि स्थानीय तहका प्रमुख तथा प्रतिनिधिहरूको अगुवाइमा उक्त प्रतिवेदन वाम्पती प्रदेश सरकारका विभिन्न मन्त्रालय र विभागमा पेस गरिएको छ।

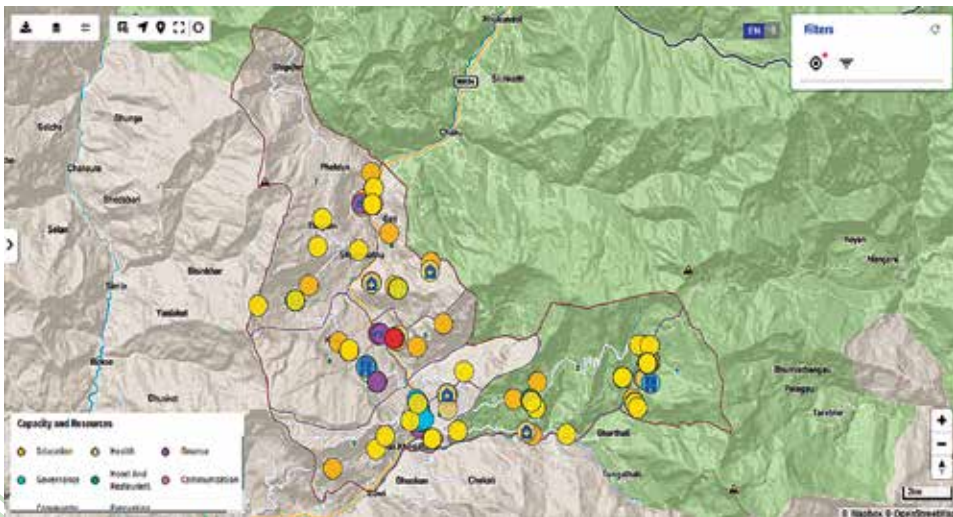
तीन तहका सरकारबीच विपद् व्यवस्थापनसम्बन्धी अन्तरक्रिया तथा छलफल : विपद् जोखिम न्यूनीकरण र पूर्वकार्यमा गरिएको लगानीले नै भोलिका दिनमा विपद्बाट हुने आर्थिक तथा मानवीय

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनसम्बन्धी तीन तहका सरकारहरूबीच छलफल तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम, सुकुटे सिन्धुपाल्चोक ।

क्षति न्यूनीकरणका लागि सहयोग सिद्ध हुन्छ । सोही विषयलाई मध्यनजर गरी वाग्मती प्रदेश सरकार, राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, निर्वाचित सङ्घीय तथा प्रादेशिक सांसद, जिल्ला प्रशासन कार्यालय, स्थानीय तह र अन्य सरोकारवाला निकायबीच अन्तरक्रिया तथा छलफल कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो । कार्यक्रममा उपस्थित वाग्मती प्रदेश सरकारका मुख्य मन्त्री र आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रीले जोखिमका आधारमा प्राथमिकीकरण गरी प्रत्येक स्थानीय तहलाई बजेट उपलब्ध गराउने प्रतिबद्धतासमेत व्यक्त गर्नुभएको थियो ।

विपद् पोर्टलमा सूचना प्रविष्ट : परियोजनाले जोखिम वर्ग २ मा रहेका परिवारहरूलाई लक्षित गरी घरधुरी र संस्थागत क्षमताको तथ्याङ्क सङ्कलन गरेको थियो । सङ्कलन गरेका तथ्याङ्कमध्ये विपद् पोर्टलमा राख्न मिल्ने शैक्षिक संस्था, स्वास्थ्य संस्था, स्थानीय तह र वडा कार्यालय, वित्तीय

संस्था, सुरक्षित स्थान, सामुदायिक भवन, आपत्कालीन आश्रयस्थललगायतका विवरण पोर्टलमा राखिएको छ ।

भूकम्पपश्चात निर्माण भएका एकीकृत बस्तीको वर्तमान अवस्थाबारे छलफल : विक्रम संवत् २०७२ को भूकम्पपश्चात निर्माण सम्पन्न भएका र निर्माण सुरु नभएका एकीकृत बस्तीहरूको वास्तविक अवस्था र सुधार गर्नुपर्ने पाटोका विषयमा शहरी विकास मन्त्रालय, मातहतमा रहेका विभागहरू र तत्कालीन राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणका प्रमुख कार्यकारी अधिकृत र समितिका सदस्यहरूसहित अन्तरक्रिया तथा छलफलको कार्यक्रम सम्पन्न भयो । उक्त छलफलले फिल्ड तहको वास्तविक समस्या उजागर गरेको छ भने आगामी योजनाका लागि समेत छलफल गर्ने बाटो तय गरेको छ ।

जल तथा मौसम विज्ञान विभागसँगको सहकार्य : जल तथा मौसम विज्ञान विभागले चारवटै स्थानीय तहमा प्रभावमा आधारित मौसम पूर्वानुमान कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेको छ । समुदायमा प्रभावमा आधारित मौसमको पूर्वानुमान मिल्नका लागि वर्षा मापन र जल सतह मापन केन्द्रमा अभिलेखन भएको तथ्याङ्क विश्लेषण गर्नु आवश्यक छ । सो तथ्याङ्कका आधारमा कुन क्षेत्रमा कति पानी परेको छ र त्यसको प्रभाव के हुन्छ भन्ने विश्लेषण गर्न सकिन्छ । सोही विषयमा विभागले उपलब्ध गराएको सूचना समुदायसम्म पुऱ्याउने र समुदायमा भएका गतिविधिहरू विभागलाई उपलब्ध गराइ असल अभ्यासको निरन्तरता र सुधार गर्नुपर्ने पाटोमा सहजीकरणको भूमिका खेलेको छ ।

सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समिति परिचालन : जल तथा मौसम विज्ञान विभागले उपलब्ध गराएको मौसम पूर्वानुमानका आधारमा समुदायले निर्वाह गर्नुपर्ने भूमिका, पहिरोका सङ्केतहरूका विषयमा जानकारी, सुरक्षित भेला स्थान, जोखिम स्थानहरूलगायतका विषयमा समुदायलाई सुसूचित गरिएको छ । सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समितिको जिम्मेवारीमा काम गरिरहेका सदस्यहरूलाई नै

खेती प्रणाली र पहिरोसम्बन्धी सूचनामूलक सामग्री नियाल्दै नौकुण्ड गाउँपालिका-६ धोरु गाउँका महिलाहरू ।

स्थानीय पूर्वसूचना तथा जोखिम अनुगमन कार्यदल गठन गरी जिम्मेवारी बाँडफाँट गरी काम गरिएको छ । समितिका सदस्यहरूले भाइबर समूहमा पाएका मौसम पूर्वानुमानका सूचनाहरू समुदायसम्म पुऱ्याउनका लागि महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरिरहेका छन् ।

आपत्कालीन कार्य सञ्चालन केन्द्र स्थापना तथा सञ्चालनमा सहयोग : स्थानीय तहमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका लागि सम्पर्क संरचनाका रूपमा आपत्कालीन कार्य सञ्चालन केन्द्र स्थापना र सञ्चालन गर्नुपर्ने प्रावधान छ । विपद्सम्बन्धी सूचना तथा तथ्याङ्क

स्थानीय आपत्कालीन कार्य सञ्चालन केन्द्र स्थापना तथा उद्घाटन, बाह्रबिसे नगरपालिका ।

भण्डारण र सूचना प्रवाह गर्न केन्द्रको भूमिका प्रमुख हुन्छ । परियोजनाले काम सुरु गरेपश्चात ४ वटै स्थानीय तहमा आपत्कालीन कार्य सञ्चालन केन्द्र स्थापनाका लागि सहजीकरण गरिएको छ । सिन्धुपाल्चोकको स्थानीय तहमा सामग्रीसहित सहयोग गरियो भने रसुवाको स्थानीय तहमा भएका सामग्रीको सदुपयोग र केही सामग्री उपलब्ध गराएर केन्द्र स्थापनाको काममा सहजीकरण गरियो । केन्द्र सञ्चालन कार्यविधिको तर्जुमा र केन्द्र सञ्चालनको विधि तथा प्रक्रियाका विषयमा स्थानीय, जिल्ला र प्रदेश आपत्कालीन कार्य सञ्चालन केन्द्रबीच बृहत्तर छलफल तथा अन्तरक्रिया कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको थियो ।

विपद् व्यवस्थापनसम्बन्धी योजना तथा कार्यविधि तर्जुमा : विपद् व्यवस्थापनका लागि स्थानीय तहसँग भएका विद्यमान कानून, योजना तथा कार्यविधि र असल अभ्यासहरूसम्बन्धी बृहत्तर छलफलपश्चात पत्ता लागेका सुधार गर्नुपर्ने पाटोलाई मध्यनजर गरी काम थालनी गरियो । ४ वटै स्थानीय तहमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनसम्बन्धी योजना तथा कार्यविधि तर्जुमा कार्यक्रम, बाह्रबिसे नगरपालिका ।

योजना, स्थानीय आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र सञ्चालन कार्यविधि, स्वयंसेवक गठन तथा परिचालनसम्बन्धी कार्यविधिलगायतका दस्तावेज तर्जुमा प्रक्रियामा स्थानीय तहलाई सहजीकरण गरिएको छ । विशेषगरी विद्यमान योजनामा पूर्वानुमानका आधारमा गरिने पूर्वकार्यका विषय र विपद् संवेदनशील सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमका विषयहरूको मूलप्रवाहीकरण र कार्यान्वयन प्रक्रियामा बढी जोड दिइएको छ ।

कृत्रिम घटना अभ्यास सञ्चालन : तर्जुमा गरिएका विपद् पूर्वतयारी तथा पूर्वकार्य योजना र मौसम पूर्वानुमानमा आधारित पूर्वकार्य योजनाले तय गरेका क्रियाकलाहरू परिक्षणका लागि नमूना घटना अभ्यासहरू गरियो । परियोजनाको सुरुवाती चरणमा टेवलटप कृत्रिम घटना अभ्यासका

कृत्रिम घटना अभ्यासका क्रममा सुरक्षित स्थानतर्फ जादै उत्तरगया गाउँपालिका-२ डाडाँगाउँका स्थानीयहरू ।

माध्यमबाट विपद् व्यवस्थापनका लागि स्थानीय तहले अवलम्बन गरेका अभ्यासहरू र सुधार गर्नुपर्ने पाटो पहिचान गरिएको थियो । सो आधारमा स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिको सक्रियतामा सहभागितामुलक योजना र कार्यविधिहरू तर्जुमा गरिएको थियो । तर्जुमा गरिएका कानुन तथा योजनाहरू परिक्षण गरी स्थानीय तह र समुदायलाई विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका क्षेत्रमा अभ्यस्त बनाउने उद्देश्यअनुरूप प्रक्रियागत घटनामा आधारित नमूना घटना अभ्यास सञ्चालन गरियो । अभ्यासका क्रममा विपद् व्यवस्थापनका लागि क्रियाशिल तीनै तहका सरकारी संरचनाको प्रयोग तथा परिचालनलाई विशेष प्राथमिकता दिइएको थियो ।

सुरक्षित स्थान पहिचानसहितको जोखिम नक्सा निर्माण र समुदायलाई अभिमुखीकरण : जल तथा मौसम विज्ञान विभागले मनसुनको समयमा उपलब्ध गराउने मनसुन परिदृश्य, १५, ७, ३ दिन र २४ घण्टाको मौसम पूर्वानुमानका आधारमा स्थानीय तह र समुदायको दायित्वहरू किटान गरी विपद् पूर्वतयारी तथा पूर्वकार्य योजना तय गरिएको छ । सो कार्यविधिमा व्यवस्था गरिएका दायित्व कार्यान्वयनका लागि जोखिम बस्तीलाई विपद्को समयमा अस्थायी स्थानान्तरण गर्न सुरक्षित स्थान पहिचान गर्ने, नक्साङ्कन गर्ने र समुदायलाई सुसूचित गर्ने काम सामुदायिक, वडा र स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिको नेतृत्वमा गरिएको छ । समुदायले पहिचान गरेका सुरक्षित स्थानहरू प्राविधिक दृष्टिकोणले उपयुक्त रहेको वा नरहेको विषयमा प्राविधिक परिचालन गरी सुनिश्चित गरिएको हो । यसरी सुनिश्चित गरिएका क्षेत्रहरूको नक्सा समुदायले बुझ्न सक्ने गरी वर्ग २ र ३ का वस्ती तथा समुदायलाई उपलब्ध गराइएको छ ।

बाह्रबिसे नगरपालिका वडा नं. ५ तल्लो सिंगार्चेमा राखिएको जोखिम नक्सा नियाल्दै स्थानीय ।

भोटेकोसी गाउँपालिकामा २६, बाह्रबिसे नगरपालिकाको ४२, उत्तरगया गाउँपालिकाको १० र नौकुण्ड गाउँपालिकाको ८ वटा जोखिममा रहेका बस्तीको आपत्कालीन अवस्थामा आपत्कालीन भेला तथा अस्थायी स्थानान्तरण गर्न सकिने सुरक्षित स्थानहरू पहिचान गरिएको छ । उक्त स्थानहरूमा सुरक्षित बाटो पहिचान गरी सडकतहरू पनि राखिएको छ । यसले समुदायलाई मात्र नभएर विपद्को समयमा प्रतिकार्य तथा राहतका क्रियाकलापहरू वितरण प्रक्रियामा पनि सहयोगी भूमिका खेल्नेछ ।

जोखिम सञ्चारका लागि सम्भाव्य सञ्चारका माध्यम र विकल्पको प्रयोग : जल तथा मौसम विज्ञान विभागबाट उपलब्ध हुने मौसम पूर्वानुमानसम्बन्धी सूचनाहरूलाई समयमा नै समुदायसम्म उपलब्ध गराउन र समुदायमा भएका घटनाहरू स्थानीय आपत्कालीन कार्य सञ्चालन केन्द्र र जिम्मेवार निकायमा प्रमाणसहित उपलब्ध गराउनका लागि विभिन्न सञ्चारका माध्यम, जस्तै- भाइबर, स्थानीय तहको फेसबुक पेज, टोल फ्रि नम्बर, सूचना तथा सञ्चार सामग्रीहरूको विकास र प्रयोग गरिएको छ । सूचना सम्प्रेषणमा कठिनाई भएको स्थानमा समुदायका मानिसलाई नै परिचालन गरी सम्भावित जोखिमबारे सूचना प्रदान गरी समुदायलाई सुसूचित गर्ने र अस्थायी स्थानान्तरण प्रक्रियामा सहजीकरण गरिएको थियो ।

जोखिम सूचना सम्प्रेषण गर्नुहुँदै भोटेकोशी गाउँपालिकाका स्थानीय (बायाँ) र उत्तरगया गाउँपालिका- ४ ढुङ्गेमा जडान गरिएको पहिरो पूर्वसूचना प्रणाली (दायाँ) ।

वर्षा मापन यन्त्र जडानका लागि समन्वय : भोटेकोसी गाउँपालिका-३ चन्द्रकुमा जल तथा मौसम विभागसँगको सहकार्यमा जोखिमका आधारमा स्थानीय तहको लगानीमा पहिरोजन्य जोखिमबाट पहिचान भएका वर्ग २ र ३ का बस्ती नजिक वर्षा मापन केन्द्र जडान गर्नका लागि सहजीकरण गरियो । भोटेकोसी गाउँपालिकाले जल, मौसम विज्ञान विभागसँगको सहकार्यमा विभागको प्रणालीमा देखिने गरी स्वचालित वर्षा मापन केन्द्र जडान गरेको छ । स्थानीय तहले त्रिभुवन विश्वविद्यालय र विभागसँगको सहकार्यमा भोटेकोसी नदी तटीय क्षेत्रमा जलसतह मापन केन्द्र पनि जडान गरेको छ ।

पहिरो पूर्वचेतावनी प्रणाली जडान : उत्तरगया गाउँपालिका वडा नं. ४ स्थित दुङ्गेमा गाउँपालिका र रामलक्ष्मण इनोभेसनको साभेदारीमा पहिरोको पूर्वचेतावनी प्रणाली जडान गरिएको छ । पहिरोका कारण त्रसित भैरहेका समुदायका मानिसलाई पूर्वचेतावनी प्रणालीले जनधनको क्षति हुनबाट जोगाउन र सुरक्षित स्थानमा स्थानान्तरण हुन सहयोग पुग्ने अपेक्षा लिइएको छ ।

पहिरोमा काम गर्ने कार्य समूह गठन : स्थानीय तहमा मात्र नभई राष्ट्रिय तहमा नै पहिरो जोखिम न्यूनीकरणका क्षेत्रमा काम गर्ने संस्थाहरूलाई एकीकृत गरी पहिरोसम्बन्धी काम गर्ने प्राविधिकहरूको कार्य समूह बनाइ परियोजना तथा सङ्घ/संस्थाहरूले गरेका असल अभ्यासलाई पनि दस्तावेजीकरण गरी प्रमाणहरू सङ्कलन गर्ने कामहरू भइरहेको छ । यो पहिरो जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका क्षेत्रमा काम गर्ने संस्थाहरूको खुला समूह हो । यसमा विशेष गरेर के कति जनाको समूह भन्ने विषयलाई इङ्कित गरिएको छैन । यसमा पहिरोको क्षेत्रमा काम गर्ने इच्छुक संस्थाहरू सहभागी हुन सक्ने व्यवस्था गरिएको छ । यस समूहको नेतृत्व हाल पिपुल इन नीडले लिएको छ । यसले भोलिका दिनमा मौसम पूर्वानुमानका आधारमा पहिरोजन्य जोखिम न्यूनीकरणका लागि थप काम गर्न मार्ग प्रशस्त गर्ने विश्वास परियोजनाले लिएको छ ।

प्रभावमा आधारित मौसम पूर्वानुमान र विपद् पूर्वकार्यसम्बन्धी समीक्षा : जिल्ला, पालिका र जोखिमयुक्त समुदायमा प्रभावमा आधारित पूर्वानुमान कार्यक्रमको प्रभावकारिता सम्बन्धी समीक्षा कार्यक्रम जल तथा मौसम विज्ञान विभागको टोलीसहित गरिएको छ । सुरुवाती चरणमा पूर्वानुमानको सूचना जोखिमयुक्त समुदायसम्म पुग्न नसकेको कुरा पहिचान भएको थियो । सूचनामा सबैको पहुँच स्थापित गर्ने, विशेषगरी जोखिममा रहेका परिवारसम्म कसरी पुग्याउने भन्ने सन्दर्भमा समीक्षात्मक कार्यक्रम भएको थियो । भौगर्भिक अध्ययनबाट फरक-फरक वर्गीकरण भएका स्थानहरूमा कस्तो कस्तो सूचना पठाउने ? सूचनाका माध्यम के के प्रयोग गर्ने ? समुदायले बुझ्न सक्ने सरल भाषामा सूचना कसरी पठाउने ? पूर्वानुमान बुलेटिनलाई कसरी बुझ्ने ? दोहोरो सञ्चार कसरी गर्ने भन्ने सन्दर्भमा विस्तृत छलफल गरिएको थियो । समुदाय तहसम्म सूचना पुग्याउन एक भन्दा धेरै माध्यम, जस्तै- भाइबर, ३२१०० टोल फ्रि नम्बर, आइभिआर, रेडियोबाट सूचना प्रवाहलगायतका माध्यम प्रयोग गरियो । यसबाट सूचना प्रवाहमा धेरै सुधार आएको समुदाय र पालिकाको प्रतिक्रिया छ । सूचनाका आधारमा पालिकाले पूर्वतयारी र पूर्वकार्य गर्न, समुदाय आफैँ सतर्क हुन र सुरक्षित स्थानमा स्थानान्तरण हुने जस्ता कार्य समुदाय तहमा भएका छन् ।

मौसम पूर्वानुमानमा आधारित समुदायस्तरीय पूर्वकार्य योजना तर्जुमा : मनसुनको समयमा आउने मौसमसम्बन्धी पूर्वानुमानका आधारमा समुदाय तहमा गर्न सकिने न्यूनीकरण, पूर्वतयारी र पूर्वकार्यका क्रियाकलापहरू समेटेर बाह्रबिसे नगरपालिकामा ११, भोटेकोसी गाउँपालिकामा ९, उत्तरगया गाउँपालिकामा ३ र नौकुण्ड गाउँपालिकाको ६ वटा समुदायमा पूर्वानुमानमा आधारित पूर्वकार्य योजना तर्जुमा गरिएको छ । यसले जोखिम अवस्थामा रहेका समुदायहरूमा विपद् पूर्वतयारी तथा पूर्वानुमानका आधारमा परिवार तथा समुदायले निर्वाह गर्नुपर्ने दायित्व तथा भूमिकामा सहयोग गर्ने अपेक्षा लिइएको छ ।

विपद् उत्तरदायी सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमलाई विपद् व्यवस्थापनसम्बन्धी योजनामा

मूलप्रवाहीकरणका लागि पहल : विपद्सम्बन्धी विद्यमान योजना तथा कार्यविधिमा विपद् उत्तरदायी सामाजिक सुरक्षाका विषयहरू र पूर्वानुमानमा आधारित पूर्वकार्यका क्रियाकलापहरूलाई कसरी मूलप्रवाहीकरण गर्न सकिन्छ र त्यसको प्रभावकारिता के हुन्छ भन्ने विषयमा छलफल गरियो। छलफलका क्रममा स्थानीय तहले सञ्चालन गरिरहेका सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमहरू र कार्यान्वयनका लागि अवलम्बन गरिरहेका प्रक्रिया, अवरोध तथा कठिनाइका विषयमा बढी छलफल गरिएको थियो। छलफलपश्चात स्थानीय तहले विपद् पूर्वानुमानका आधारमा सामाजिक सुरक्षाका क्रियाकलापहरूलाई चुस्त बनाउन कानून तथा कार्यविधिमा नै यी विषय उल्लेख गर्नुपर्ने साभा बुझाइ बढेको छ।

वडा र पालिकाका प्रतिनिधिहरूका लागि विपद् उत्तरदायी सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमसम्बन्धी

अभिमुखीकरण : विद्यमान सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रम र विपद् उत्तरदायित्वका सम्बन्धमा स्थानीय तह र कर्मचारीहरूलाई अभिमुखीकरण गरियो। स्थानीय तहसँग भइरहेका सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमहरू, जस्तै- सामाजिक सुरक्षा भत्ता, निजी आवास पुनर्निर्माण तथा पुनर्स्थापना अनुदान, प्रधानमन्त्री स्वरोजगार कार्यक्रम, विद्यार्थीलाई उपलब्ध गराइएको छात्रावृत्ति आदि कार्यक्रमलाई कसरी विपद् उत्तरदायी बनाउन सकिन्छ भन्ने विषयमा छलफल गरिएको थियो।

सामाजिक सुरक्षाका विद्यमान कार्यक्रमलाई विपद् उत्तरदायी बनाउन पहल तथा वकालत :

स्थानीय तहले उपलब्ध गराइरहेको सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमलाई के कसरी विपद् उत्तरदायी बनाउन

जोखिम नक्सा र सुरक्षित स्थानका विषयमा छलफल गर्दै बाह्रबिसे नगरपालिका-१, सिमखर्कका स्थानीयहरू।

सकिन्छ र पहिरोको जोखिममा रहेका समुदाय तथा परिवारहरूका आवश्यकतालाई मध्यनजर गरी के कस्ता सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमहरू उपलब्ध गराउन सकिन्छ भन्ने विषयमा स्थानीय तहसँग नियमित छलफल तथा चिन्तन मनन गरियो। जसका माध्यमबाट स्थानीय तहले विद्यमान सामाजिक सुरक्षा भत्ता मनसुन समयअगावै वितरण, घुम्ती सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण, जोखिम स्थानमा रहेका परिवारहरू (जो अस्थायी स्थानान्तरण हुन चाहन्छन्) लाई वडाले नै कोठा भाडा तिरी सुरक्षित स्थानमा स्थानान्तरण गर्नेलगायतका असल अभ्यास थालनी भएको छ। जोखिम वर्गका परिवार र समुदायलाई लक्षित गरी निजी बैङ्कसँगको सहकार्यमा सामाजिक सुरक्षाका लाभग्राहीलाई विशेष प्राथमिकता दिइ अस्थायी स्थानान्तरणका लागि समेत सहयोग गरिएको थियो।

भाग ३

प्रमुख उपलब्धि

● आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र स्थापना

४ वटै स्थानीय तहमा स्थानीय आपत्कालीन कार्य सञ्चालन केन्द्र स्थापना भएका छन् । केन्द्रबाट मौसम पूर्वानुमानका सूचनाहरू समयमै जोखिम समुदायमा पुगी समुदायस्तरको पूर्वतयारी र सतर्कता बढेको छ । विपद्का घटनाहरूको तथ्याङ्क व्यवस्थापनसँगै जिल्ला र प्रदेश आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्रसँग नियमित समन्वय बढेको छ ।

● ऐन, कार्यविधि तथा कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वयन

स्थानीय तहमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनसम्बन्धी ऐन, कार्यविधि र योजना तर्जुमा भइ कार्यान्वयन भएका छन् । विशेषगरी विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजनामा पूर्वानुमानमा आधारित पूर्वकार्य र विपद् उत्तरदायी सामाजिक सुरक्षाका योजनासमेत समाहित गरिएको छ । विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, विपद् व्यवस्थापन कोष सञ्चालन कार्यविधि, स्वयंसेवक गठन तथा परिचालन कार्यविधि, आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र सञ्चालन कार्यविधि, ग्रामीण सडक निर्माण निर्देशिकाहरू तर्जुमा गरी कार्यान्वयन भइरहेका छन् । जसबाट विपद् जोखिम पूर्वतयारी, पूर्वकार्य र न्यूनीकरणका कामहरूमा कानुनी सहजता भएको छ ।

● तथ्याङ्क सङ्कलन र व्यवस्थापन

जोखिम वर्ग २ र ३ मा रहेका समुदायका ३,२७५ घरधुरीको तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ । यसबाट उच्च जोखिम र मध्यम जोखिममा रहेका घरधुरी पहिचान भएको छ । उपलब्ध

तथ्याङ्कका आधारमा विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना तर्जुमा भएको छ । गत मनसुनमा आफैँ स्थानान्तरण हुन नसकेका उच्च जोखिममा रहेका परिवारहरूलाई उक्त तथ्याङ्कको समेत प्रयोग गरी स्थानीय तहले सुरक्षित स्थानमा अस्थायी स्थानान्तरण गरेको थियो ।

● स्थानीय तह संस्थागत क्षमता स्वमूल्याङ्कनमा अङ्कभार वृद्धि

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका क्षेत्रमा स्थानीय तहको क्रियाशीलता र दस्तावेजको अभिलेखीकरण गर्ने अभ्यास बढेको छ । स्थानीय तह संस्थागत क्षमता स्वमूल्याङ्कनअन्तर्गत वातावरण संरक्षण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रमा ३ वटा स्थानीय तहको अङ्कभार वृद्धि भएको छ । यो अङ्कभार स्थानीय तहले विपद् व्यवस्थापनका क्षेत्रमा गरेका भौगर्भिक अध्ययन जोखिम नक्साङ्कन, सुरक्षित स्थान पहिचान, स्थानीय आपत्कालिन कार्यसञ्चालन केन्द्र स्थापना तथा सञ्चालन लगायतका क्रियाकलापहरू व्यवस्थित तरिकाले गरेका कारण सम्भव भएको हो ।

स्थानीय तह	वातावरण संरक्षण तथा विपद् व्यवस्थापन क्षेत्रमा प्राप्ताङ्क प्रतिशत	
	२०७८/७९	२०७९/८०
उत्तरगया गाउँपालिका	४४.४४	६६.६७
नौकुण्ड गाउँपालिका	४७.७	७२.२२
बाह्रबिसे नगरपालिका	६५	६०
भोटेकोसी गाउँपालिका	४५	६५

● आपत्कालीन आश्रयस्थलको स्थापना र प्रयोग

बाह्रबिसे नगरपालिका वडा नं. ५ को सिँगार्चे र भोटेकोसी गाउँपालिकाको वडा नं. २ लालवीरचोकमा विपद्को समयमा ५० जनाले आश्रय लिन सक्ने आपत्कालीन आश्रयस्थल निर्माण भएको छ । चेक गणतन्त्र (Czech Aid)को आर्थिक सहयोग, प्रतिबद्ध परियोजना र स्थानीय तहको लागत साभेदारीमा आश्रयस्थल निर्माण भएको हो । आश्रयस्थल सञ्चालन तथा व्यवस्थापन कार्यविधि तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिएको छ । आश्रयस्थल सञ्चालन तथा व्यवस्थापनको जिम्मेवारी स्थानीय सहकारी र वडा कार्यालयलाई दिइएको छ । स्थानीय तहले आश्रयस्थलमा आपत्कालीन अवस्थाका लागि आवश्यक सामग्रीहरू व्यवस्थापन गरेका छन् । आपत्कालीन आश्रयस्थल लैङ्गिक तथा अपाङ्गमैत्री तरिकाले निर्माण गरिएको छ । बाह्रबिसे नगरपालिकाको आश्रयस्थलमा २०८० को मनसुनजन्य विपद्बाट प्रभावित ६ परिवारका ६ जना बालबालिका, २ जना ज्येष्ठ नागरिक, १ जना अपाङ्गता भएका व्यक्तिसहित १४ जनाले आश्रय लिएका थिए ।

● प्रकृतिमैत्री पहिरो जोखिम न्यूनीकरणमा चासो

पहिरो जोखिम न्यूनीकरणका लागि बायोइन्जिनियरिङसम्बन्धी नमूना काम सुरु भएको छ ।

भोटेकोसी गाउँपालिकाले २० लाखभन्दा बढीका योजना कार्यान्वयन गर्दा बायोइन्जिनियरिङ कामका लागि कम्तीमा २ देखि ३ प्रतिशत रकम छुट्टयाउन अनिवार्य गरेको छ। भोटेकोसी गाउँपालिकाका विपद् सम्पर्क व्यक्ति गङ्गासागर पौडेल भन्छन्- *हाम्रो पालिकाका प्राविधिकहरूले बायोइन्जिनियरिङ तालिम प्राप्त गरेका छन्। यसको प्रभावकारिता धरान-धनकुटा सडकको अवलोकनबाट प्रष्ट बुझ्न सकिन्छ। पालिकाले १ करोड रुपियाँ भन्दा माथिका योजनामा २ देखि ३ प्रतिशत बजेट बायोइन्जिनियरिङ कार्यलाई अनिवार्य गरेको छ। प्रकृतिमैत्री समाधानका लागि बायोइन्जिनियरिङको पहल गरिरहेका छौं। यसले दिगो विकासमा टेवा पुग्नेछ।*

“उत्तरगया-२ को लाम्चेढुङ्गामा गरिएको बायोइन्जिनियरिङको अभ्यासबाट हामीले साधारण सिभिल ईन्जिनियरिङ संरचना, घाँस, बोटबिरुवा तथा स्थानीय सामग्री प्रयोग गरी भिर पाखोको सुरक्षा गर्ने र पहिरो जोखिम घटाउने विधि सिकेका छौं। प्रतिबद्ध परियोजनाको प्राविधिक सहयोगमा यस प्रकारका व्यावहारिक र असल अभ्यास अन्य जोखिमयुक्त ठाउँमा पनि लागू गर्ने योजना गाउँपालिकाको छ”

- चमेली गुरुङ, उपाध्यक्ष, उत्तरगया गाउँपालिका

पहिरो जोखिम न्यूनीकरणमा समुदायको अगुवाइ : स्थानीय तहमा आफ्नो वरपरका जोखिम क्षेत्रहरूबारे जानकारी हासिल गर्ने र जोखिमप्रतिको बुझाइ बढेको छ। बाह्रबिसे नगरपालिका वडा नं. ७ डाँडागाउँ र भोटेकोसी गाउँपालिका वडा नं. ४ फुलापिडका सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समितिको पहलमा समुदाय तहबाटै गर्न सकिने सानानिता भल कुलो तर्काउने, पर्खाल लगाउने र अन्य रैथाने ज्ञान प्रयोग गरी जोखिम न्यूनीकरणका काम थालनी गरेका छन्।

● पहिरो जोखिम न्यूनीकरणमा पैरवी

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका सवालमा तीन तहको सरकारबीच अन्तरक्रिया तथा छलफल कार्यक्रम आयोजना भएको थियो। कार्यक्रमपश्चात आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय वाम्पती प्रदेशले मनसुन पूर्वतयारीका लागि बाह्रबिसे नगरपालिका र नौकुण्ड गाउँपालिकालाई १०/१० लाख रुपियाँ बजेट उपलब्ध गराएको थियो। त्यसैगरी खोज उद्धार तथा अस्थायी आवासका लागि आवश्यक सामग्रीहरू जिल्ला आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र सिन्धुपाल्चोक र परियोजना सञ्चालित ४ वटा स्थानीय तहसहित जम्मा ७ वटा स्थानीय तहले प्राप्त गरेका थिए। उक्त रकम र सामग्री स्थानीय तहले विपद् पूर्वतयारी र पूर्वानुमानमा आधारित पूर्वकार्यका लागि उपयोग गरेका छन्। सामग्री प्राप्तिका लागि जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट सूचना व्यवस्थापन अधिकृतले सहजीकरण गरेका थिए।

प्रतिबद्ध परियोजनाको सहजीकरणमा तयार भएको भौगर्भिक अध्ययन र पहिरो जोखिम न्यूनीकरण विस्तृत प्रतिवेदन स्थानीय तहले आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय वाम्पती प्रदेशमा पेस गरेका थिए। ४ वटा स्थानीय तहले प्रतिवेदनका आधारमा पहिरो जोखिम न्यूनीकरणका लागि प्रदेश सरकारबाट १०/१० लाख रुपियाँ बजेट प्राप्त गरेका छन्। उक्त रकम सम्बन्धित पहिरो जोखिम न्यूनीकरणका लागि उपयोग भएको छ।

● ग्रामीण सडक निर्माण निर्देशिका र कार्यान्वयन

ग्रामीण सडक निर्माण निर्देशिकाबमोजिम भोटेकोसी गाउँपालिकामा ५ कि.मि., उत्तरगया गाउँपालिकामा ७०० मि. र नौकुण्ड गाउँपालिकामा १.५५ कि.मि. ग्रामीण सडक निर्माण सम्पन्न भएको छ। पहिले नै निर्माण भएका सडकहरूको स्तरोन्नति गर्ने कामको सुरुवात निर्देशिकाबमोजिम भएको छ। ग्रामीण सडक निर्माणका कारण समुदायमा पहिरोका घटना बढ्दै गएको विषयमा समुदायमा सचेतीकरण बढेको छ। समुदायको पहलमा भोटेकोसी गाउँपालिकास्थित लार्चा फुमाचे गुम्बा सडकको स्तरोन्नति गर्दा डोजरलगायत भारी उपकरण प्रयोगमा रोक लगाइ स्थानीय जनशक्तिले ग्रामीण सडक निर्माण गरेका छन्।

● पुनर्निर्माण तथा पुनर्स्थापना कार्यको प्रगति

क्र. सं.	स्थानीय सरकार	जम्मा लाभग्राही	सम्झौता गरेका लाभग्राही	जग्गा खरिद	जग्गाको क्षेत्रफल (रोपनी)	पहिलो किस्ता	दोस्रो किस्ता	तेस्रो किस्ता
१	भोटेकोसी गाउँपालिका	११६	७६	४२	२५.४	७६	४६	२४
२	बाह्रबिसे नगरपालिका	३८९	१२६	३३	१३.२	१२६	६२	३२
३	पाँचपोखरी थाङ्पाल गाउँपालिका	१८३	१०२	१०१	३७.८	३०	१७	६
४	मेलम्ची नगरपालिका	२८६	२७६	१४	६.५	२७६	१०२	२१
५	हेलम्बू गाउँपालिका	३९२	२८६	१४	७	२८६	५५	१०
६	बलेफी गाउँपालिका	६	६	०		६	४	२
७	जुगल गाउँपालिका	३७०	२९०	२८३	१४२	२२१	१०४	१०
८	चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिका	२३	१८	०	०	१८	१५	०
९	सुनकोसी गाउँपालिका	९	५	०	०	९	०	०
१०	इन्द्रावती गाउँपालिका	१	१	०	०	१	१	१
	जम्मा	१७७५	११७७	४८७	२३१.९	१ ०४९	४०६	१०६

बाह्रबिसे नगरपालिका वडा नं. ७ टंसारका १४ परिवार सुरक्षित स्थानमा स्थानान्तरण भएका छन् । जोखिम बस्ती नजिकैको सुरक्षित स्थानमा स्थानान्तरण गर्दा समुदायको जीविकोपार्जन सहज भएको छ । त्यस्तै वर्षा र विपद्को समयमा समुदायका मानिसको दैनिकी सहज हुनुका साथै बालबालिकाको पठनपाठन नियमितरूपमा हुन सकेको छ ।

त्यस्तै जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समिति रसुवामा उत्तरगया-१, कामलुङपुछारका १६ परिवार स्थानान्तरणका लाभग्राही कार्यविधिबमोजिम कायम भएका छन् ।

● सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समितिको दिगोपना

भोटेकोसी गाउँपालिकाले ११ वटा सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समितिको निरन्तर क्षमता विकासका लागि काम गरिरहेको छ । यसको नियमित परिचालन र दिगोपनाका लागि २ लाख रुपियाँ बजेट विनियोजन गरेको छ । त्यस्तै विद्यालय तहमा विपद् सम्पर्क व्यक्तितोकी नियमितरूपमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनमा क्षमता विकासका कार्यक्रम गरिरहेका छन् ।

● भौगर्भिक अध्ययन प्रतिवेदन. कार्यान्वयन

पहिरो जोखिम न्यूनीकरणका लागि स्थानीय तहले निर्माण गरेको संरचना, भोटेकोसी गाउँपालिका- २ फेमिलीकुना ।

भौगर्भिक अध्ययनबाट पहिचान भएका जोखिम वर्ग २ मा रहेका समुदायमा स्थानीय तहले अध्ययनको सुझावअनुसार भोटेकोसी गाउँपालिका वडा नं. २ फेमिली कुना, गुरु रिम्पोछे कुना, तामाङ गाउँ, बाह्रबिसे नगरपालिकाको कर्थली, धिमिरेछाप, कसेरी, उत्तरगया गाउँपालिकाले लाम्चेदुङ्गा, भदौरैसिम, नौकुण्ड गाउँपालिकाको युब्रा, पाच्यार्डलगायतका स्थानमा जोखिम न्यूनीकरणको काम सुरु गरेका छन् ।

● जोखिम संवेदनशील भूउपयोग योजना

जोखिम संवेदनशील भूउपयोग क्षेत्र वर्गीकरणसम्बन्धी छलफल, बाह्रबिसे नगरपालिका ।

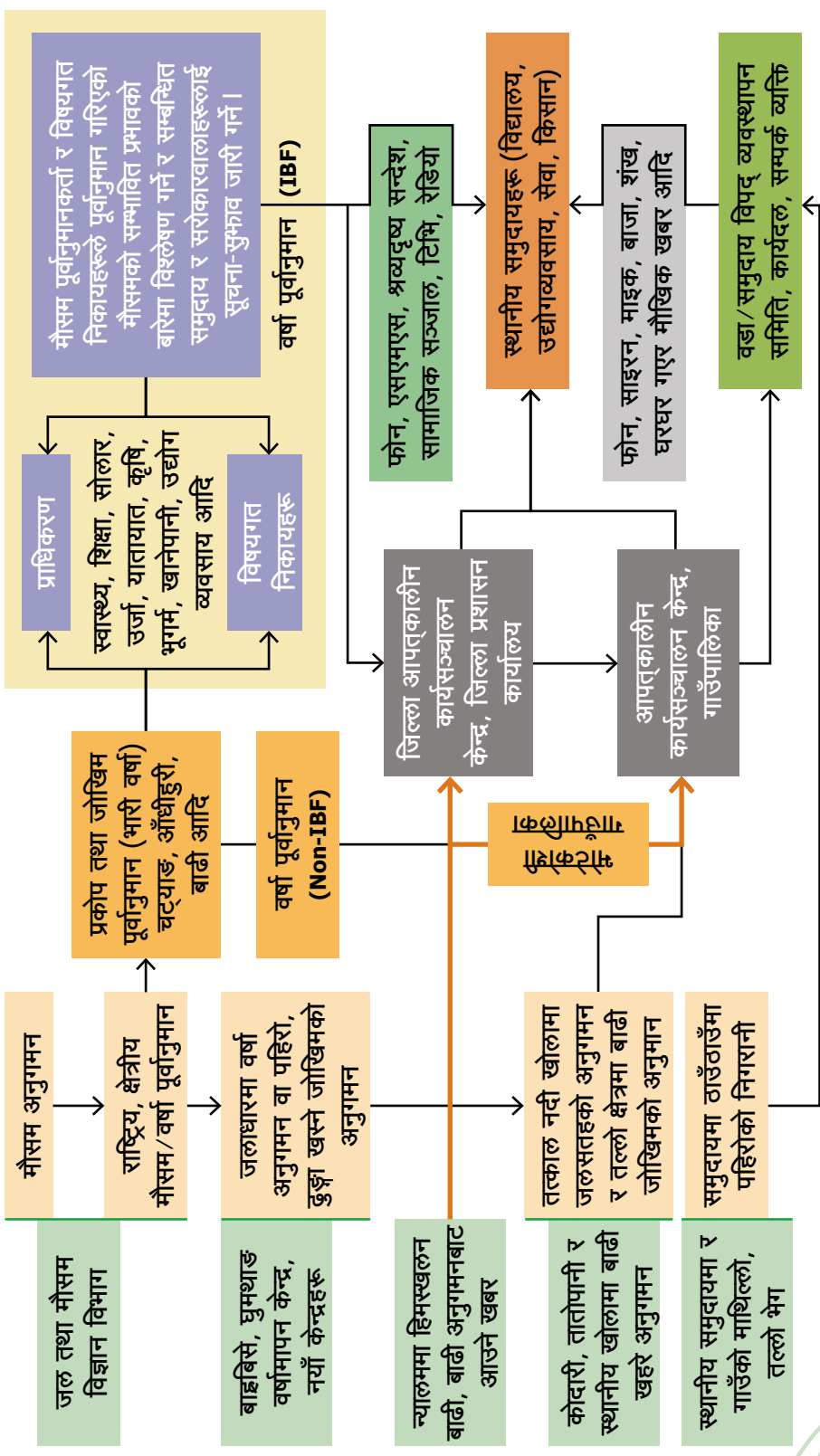
भौगर्भिक अध्ययन प्रतिवेदन, घरधुरीको तथ्याङ्क सङ्कलन र नापी विभागले तयार गरेको तथ्याङ्कका आधारमा भोटेकोसी गाउँपालिका र बाह्रबिसे नगरपालिकाको जोखिम संवेदनशील भूउपयोग योजना तयार भएको छ । सहभागितामूलक विधि र प्रक्रियाबाट विद्यमान भूउपयोग क्षेत्र वर्गीकरण गरी अद्यावधिक भूउपयोग क्षेत्र नक्सा स्थानीय तहलाई हस्तान्तरण गरिएको छ ।

● पूर्वसूचना प्रणाली विकास र सुदृढीकरण

राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण, जल तथा मौसम विज्ञान विभाग, जिल्ला प्रशासन कार्यालयलगायतका निकायबाट प्राप्त सूचनाहरू समुदायसम्म नियमित सम्प्रेषण भएको छ । यसका लागि स्थानीय आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्रलाई जिम्मेवारी तोकेको छ । जोखिमयुक्त समुदायमा सूचना प्रवाहका लागि सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समिति, पूर्वसूचना कार्यदल र निगरानी समूह परिचालन, मोबाइल मेसेज, भाइबरलगायतका सामाजिक सञ्जाल, प्रत्यक्ष फोन सम्पर्क, रेडियो जिञ्जल र माइकिडको प्रयोग गरिएको छ ।

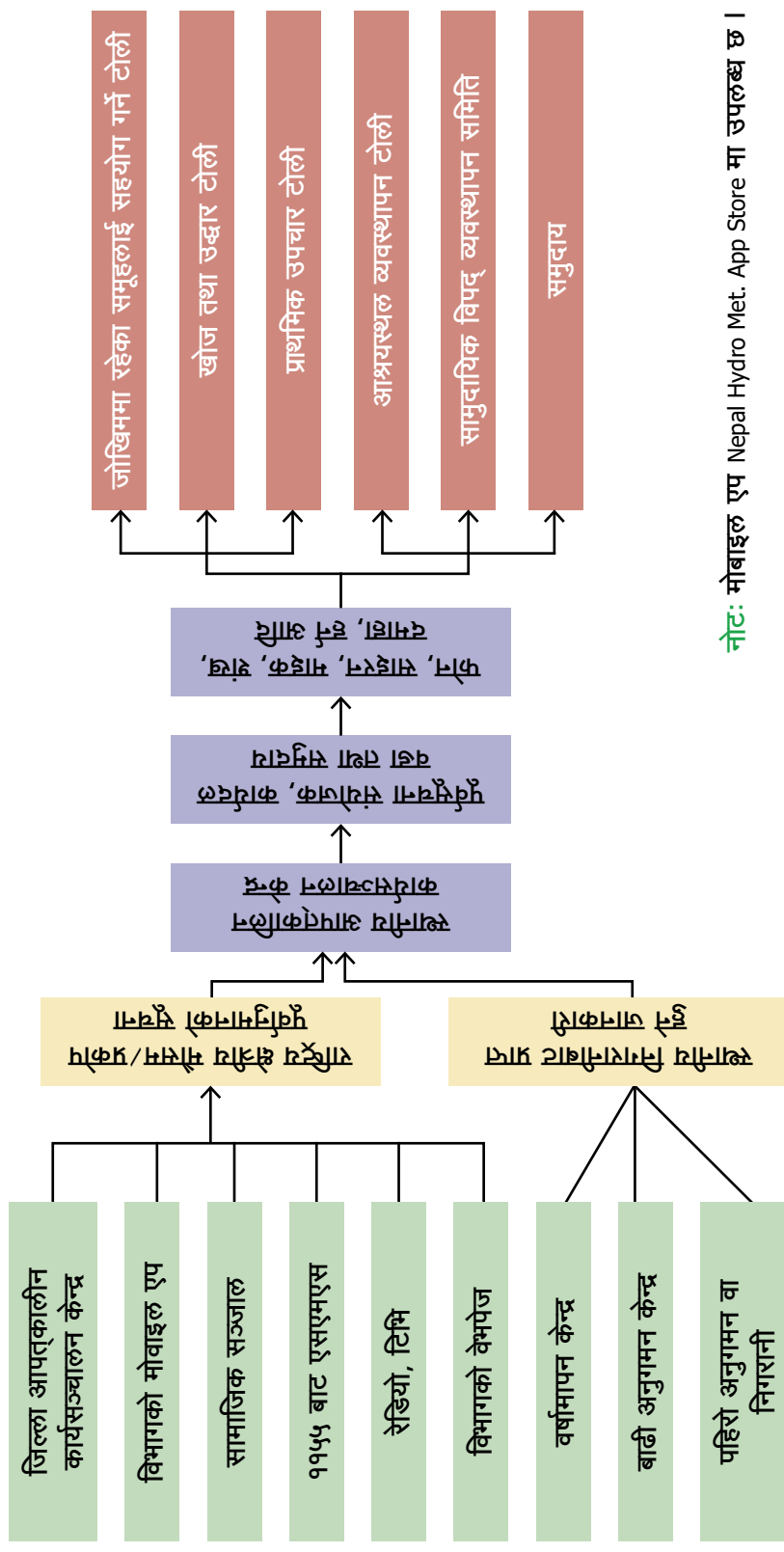
भोटेकोसी गाउँपालिका वडा नं. ३ का डुक्छिरिङ शेर्पाका अनुसार मौसम पूर्वानुमान सूचनाका आधारमा भोटेकोसी-३ लार्चा बस्तीबाट २४ परिवार सुरक्षित स्थानमा स्थानान्तरण भएका थिए । कतिबेला सुरक्षित स्थानतिर जाने भन्ने कुरा निर्णय लिन मौसम पूर्वानुमानले सहयोग पुऱ्याएको समुदायको ठम्याइ छ । पहिलेको भन्दा मौसम पूर्वानुमानका सूचनाहरू मिलेकाले विश्वसनीयतासमेत बढेको उनीहरूको प्रतिक्रिया छ । यसरी पूर्वसूचनाका लागि गाउँपालिका तथा नगरपालिकामा भएका विद्यमान प्रविधि प्रयोगमा सुधार ल्याउने प्रयत्न गरिएको छ ।

पूर्वसूचना संयन्त्र - भोटेकोशी गाउँपालिका

स्थानीय सरकार, पूर्वसूचना सञ्चार संयन्त्र

नोट: मोबाइल एप Nepal Hydro Met. App Store मा उपलब्ध छ ।

● पूर्वसूचना संयन्त्रको प्रयोग र प्रभावकारिता

बाह्रबिसे नगरपालिका-५, सिरिसेमा पहिरो प्रभावित समुदायको अस्थायी आवास व्यवस्थापन र धनमालको सुरक्षा तथा द्रुत प्रतिकार्यमा पूर्वसूचना संयन्त्रले सहयोग पुगेको थियो ।

जल तथा मौसम विज्ञान विभागले मनसुनको समयमा जारी गर्ने पूर्वानुमानका आधारमा बाह्रबिसे नगरपालिकाले ५०० जना, भोटेकोसी गाउँपालिकाले ३९६ जना र उत्तरगया गाउँपालिकाले २०९ जनालाई सामूहिक सन्देश (मेसेज) बाट मौसमसम्बन्धी सूचना प्रवाह गरेको थियो । यसरी सूचना प्राप्त गर्दा स्थानीय समुदायमा आवश्यक पूर्वतयारी र सतर्कता बढेको स्थानीयले बताएका

थिए । उक्त सूचनाका आधारमा जोखिममा रहेका ६१ परिवारले सुरक्षित स्थानमा आश्रय लिएका थिए ।

पूर्वानुमानमा आधारित पूर्वकार्यको कार्यान्वयन : जल तथा मौसम विज्ञान विभागले उपलब्ध गराएको मध्यम प्रभावको उच्च सम्भावनाको पूर्वसूचना र जोखिम स्थानको निगरानीका आधारमा उच्च जोखिममा रहेका परिवारहरूलाई सुरक्षित स्थानमा स्थानान्तरण गरियो । बाह्रबिसे नगरपालिकाका ८२ र भोटेकोसी गाउँपालिकाका ८० परिवारलाई स्थानान्तरणका लागि अत्यावश्यक सामग्री उपलब्ध गरिएको थियो । जसबाट ६५५ व्यक्ति प्रत्यक्ष लाभान्वित भएका थिए । यसबाहेक भोटेकोसी गाउँपालिका वडा नं. १ को धनपाल र बाह्रबिसे नगरपालिका वडा नं. २ को स्याङसिङमा पालिका आफैँले पूर्वानुमानका आधारमा पूर्वकार्यका लागि सहजीकरण गरेको थियो ।

● वर्षा मापन केन्द्रको जडान

जल तथा मौसम विज्ञान विभागले उपलब्ध गराउने मौसमसम्बन्धी पूर्वसूचनाहरू र जोखिम पूर्वानुमानलाई थप प्रभावकारी बनाउन भोटेकोसी गाउँपालिका ३, चन्द्रकुमा वर्षा मापन यन्त्र जडान भएको छ । गाउँपालिकाको लगानी, जल तथा मौसम विज्ञान विभागसँगको सहकार्य र प्रतिबद्ध परियोजनाको सहजीकरणमा स्वचालित वर्षा मापन केन्द्र जडान भएको हो ।

- विद्यमान सामाजिक सुरक्षाका कार्यक्रमलाई विपद् उत्तरदायी बनाउने प्रयासअनुरूप असार मसान्तभित्र पठाउने सामाजिक सुरक्षा भत्ता आर्थिक वर्ष २०८०/८१ मा भोटेकोसी

गाउँपालिकाले जेठ मसान्तभित्रै पठाएको छ । मनसुनपूर्व नै वितरण गरिएको भत्ताले जोखिममा रहेका २१७५ परिवारले मनसुनको समयमा आवश्यक खाद्यान्नलगायत सामग्री जोहो गर्न र आवश्यकताअनुसारको पूर्वतयारीमा सहयोग पुगेको छ । वर्षातको समयमा बाटो अवरुद्ध हुने, हिँडेर बैङ्कसम्म जान/आउन लाग्ने समय र खर्चसमेत जोगिएको स्थानीयको भनाइ छ ।

भोटेकोसी गाउँपालिका- ३ चन्द्रकुमा स्थानीय तहले जडान गरेको स्वचालित वर्षा मापन यन्त्र ।

- भोटेकोसी गाउँपालिका-२ ले विपद्को उच्च जोखिममा रहेका परिवारमध्ये ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्तिलगायत सामाजिक सुरक्षाका लाभग्राहीहरूलाई मनसुन अवधिको असरदेखि भदौ महिनासम्मका लागि सुरक्षित घरमा कोठा भाडा लिएर व्यवस्थापन गरेको थियो । त्यस्तै रसुवाको उत्तरगया गाउँपालिकाले दुवै वर्षको मनसुनमा पहिरोको जाखिममा रहेका वडा नं. ५ नौबिसेका १७ परिवारलाई सुरक्षित स्थानको पक्की घर भाडामा लिएर मनसुन अवधिभर बस्ने व्यवस्था गरेको थियो । यसबाट उच्च जोखिममा रहेका सामाजिक सुरक्षाका लाभग्राहीको जिउ/धनको सुरक्षा गर्न सकिएको छ । त्यसैगरी अस्थायी आवास निर्माण गर्ने समय र खर्चसमेत बचत हुन पुगेको छ ।
- मनसुन अवधिभर पूर्वसूचनाका सन्देशहरू पठाउनका लागि सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको तथ्याङ्क प्रयोग गरिएको थियो । मध्यम प्रभावको उच्च सम्भावनाको बुलेटिन आएपश्चात पहिरो र बाढीको जोखिममा रहेका परिवारलाई मोबाइलमा मेसेज गरिएको थियो ।
- भोटेकोसी, नौकुण्ड र उत्तरगया गाउँपालिकाले प्रधानमन्त्री स्वरोजगार कार्यक्रमअन्तर्गत मनसुनको समयमा सडक हेरालु परिचालन गरेका छन् । जसको सहायताले मनसुनको समयमा नाला तथा खोलाखोल्सी बन्द भएर हुने क्षति कम भएको र सडकहरू निरन्तर सुचारु भएका थिए ।
- बाह्रबिसे नगरपालिका, उत्तरगया र नौकुण्ड गाउँपालिकाले बैङ्कसँगको समन्वयमा गाउँ-गाउँमा सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरणका लागि घुम्ती शिविर सञ्चालन गरेका छन् । यस कार्यबाट समुदायको समय, जोखिमबाट हुन सक्ने क्षति तथा बैङ्कसम्म पुग्न लाग्ने खर्च जोगिएको छ ।

भाग

परिवर्तनका कथा

सुरक्षित घरमा बस्न पाउँदाको खुसी

पुनर्निर्माण गरिएको घरमा बालकुमारी देउजा ।

बाह्रबिसे नगरपालिका वडा नं. ७ टंसार निवासी ६१ वर्षीया बालकुमारी देउजा एकल महिला हुन् । उनको श्रीमान्को भारतमा काम गर्ने क्रममा १८ वर्षअघि नै निधन भएको थियो । उनले घर/परिवार धान्नका लागि निकै दुःख भेलिन् । श्रीमान्को मृत्युपश्चात चरम आर्थिक सङ्कटका कारण उनले भएको एउटै छोरालाई पनि पढाउन सकिनन् ।

उनको दुःखको क्रम वृद्ध अवस्थामा पनि कायमै छ । २०७२ वैशाख १२ गतेको भूकम्पले उनको

घर पनि पूर्णरूपमा क्षति भयो, अरू धेरैको जस्तै । उनले निकै दुःख गरेर सरकारको अनुदानबाट निर्माण गरेको नयाँ घर पनि पहिरोको उच्च जोखिममा पन्यो । उनी भन्छन्- त्यसपछि मेरो जीवनमा कहालीलाग्दो दुःखको आँधीबेहेरी नै आए जस्तो भयो । घरको माथि ठूलो पहिरो र दायाँ वायाँको खोल्चीमा खहरे बाढी चलेको थियो । जब जब पानी पर्छ तब तब मरिने नै भइयो भन्ने त्रास उत्पन्न हुन्थ्यो । पहिरो बढिहाले कतै भान्ने ठाउँ थिएन । घरमा कसैको आडभरोसा थिएन । छोरा पनि विवाहपश्चात छुट्टै बस्दै आएको छ । वृद्ध शरीर डर र त्रासले गलिसकेको छ । यस्तो अवस्थामा ज्यान कसरी जोगाउने भन्ने चिन्ताले कति दिन भोकै र कति रात अनिदै बसेँ । उनीसँगै २०७७ साल भदौ २८ गतेको पहिरोबाट १४ घर बिस्थापित भएका थिए ।

उनी थप्छन्- जोखिम दिन/प्रतिदिन बढ्दै गएपछि १,२५० रुपियाँ मासिक भाडा तिरेर अरूको जग्गामा अस्थायीरूपमा बसेँ । पालिका र प्रतिबद्ध परियोजनाको सहयोगमा भौगर्भिक अध्ययनपश्चात १४ घर परिवारलाई सुरक्षित स्थानमा सार्नुपर्ने सूचीमा परेको जानकारी प्रतिबद्ध परियोजनाको फिल्ड संयोजकबाट प्राप्त भयो । त्यसपछि प्रतिबद्ध परियोजनाको सहयोगमा १४ प्रभावित घर परिवारका लागि सुरक्षित स्थानमा जग्गा पहिचान गर्न मद्दत मिल्यो । घर बनाउन घडेरी र घर बनाउने सहयोग सरकारीतरबाट पाउने कुराको जानकारी पाउँदा धेरै खुसी लाग्यो । जसोतसो गरेर थपथाप गरी नयाँ घर बनाएँ । अहिले नयाँ घरमा बस्न पाउँदा खुसीको सीमा नै छैन ।

टंसारमा सफल स्थानान्तरणपछि बालकुमारीको जीवनले सकारात्मक मोड लियो । प्राकृतिक प्रकोपको निरन्तर जोखिम र डरबाट मुक्ति पाइन् । बालकुमारी आफ्नो खेतीयोग्य जग्गा र टंसारमा नयाँ घरबीच छोटो दूरीले जीविकोपाजर्नमा सहज भएको बताउँछिन् । उनी वर्षायाममा जोखिम क्षेत्रमा जानुअघि विपद् व्यवस्थापन समितिका सदस्यहरूसँग मौसम पूर्वानुमानमा आधारित खबर लिएर मात्र जान्छिन् । समितिका सदस्यहरूले पालिकाबाट आएका सूचना समुदायलाई जानकारी गराउँदै आएका छन् ।

सिरिसे पहिरो जोखिम न्यूनीकरणमा समुदाय

विपद् व्यवस्थापन समितिका सदस्यहरू समुदायमा विपद् पूर्वतयारी कार्यमा स्वयम्सेवीरूपमा सक्रिय भएका छन् । उनीहरूले जल तथा मौसम विज्ञान विभागबाट आउने मौसम पूर्वानुमानका सन्देशलाई समुदायका सदस्यहरूमा पुऱ्याउने, मौसम पूर्वानुमानका आधारमा समुदायमा आवश्यक बचावटका कार्य गर्ने, स्थानीय समुदायमा विपद् न्यूनीकरणबारे जागरूकता गराउने, वर्ग २ र ३ का घर/परिवारका लागि सरकारलाई पुनर्निर्माण र पुनर्स्थापना कार्यमा सहयोग गर्दै आएका छन् ।

बाह्रबिसे नगरपालिका वडा नं. ७ निवासी ३५ वर्षीय देवक बस्नेत, सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समितिका सदस्य साथै पूर्वसूचना कार्यदलका सदस्य हुन् । उनी समितिमा रहेर सक्रियरूपमा कार्य गरिरहेका छन् । विशेषगरी प्रभावमा आधारित मौसम पूर्वानुमान र जोखिम क्षेत्रको नियमित निगरानी गरी समुदायलाई सचेत गराउँछन् । त्यसै क्रममा एउटा महत्त्वपूर्ण घटनाबारे उनी भन्छन्- “२०८० साउन ३१ गते सिरिसेमा पहिरो जानु १० मिनेटअघि पहिरो जान सक्ने सङ्केत थाहा पाएँ । मेरो घर जाने बाटोबाट सिरिसेमा अचानक जमिन चर्किएर ढुङ्गा खस्न थालेको देखेँ । मैले हतार हतार गर्दै सिरिसे बस्तीका सबैलाई फोन गरें ।”

भौगर्भिक अध्ययन प्रतिवेदनबारे छलफल, बाह्रबिसे नगरपालिका- २ स्याङ्गिडा ।

सुरुमा सिरिसे टोलका मानिसलाई पत्थार लागेको थिएन । मैले सबैलाई बाहिर निस्कन र सुरक्षित स्थानतर्फ भाग्नका लागि अनुरोध गरें । उनीहरूले छरछिमेकमा खबर गर्दागर्दै ठूलो पहिरो गइहाल्यो । पहिरो कताबाट चलिरहेको छ भन्ने कुरा सिरिसे बस्तीमा बताउँदा उनीहरूलाई कतापट्टि भाग्ने भन्ने थाहा पाउन सजिलो भयो । फलस्वरूप त्यहाँ कुनै मानवीय क्षति भएन । यो सबै विषयमा प्रतिबद्ध परियोजनाले सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समितिका सदस्यहरूको अग्रसरता र समुदायका सबैको सहभागितामा आकस्मिक समयमा प्रयोग गर्न मिल्ने सुरक्षित स्थानको पहिचान गरी नक्साङ्कन गरिएको थियो । र उक्त नक्सा समुदायको पहुँचमा राखिएको थियो र सुरक्षित स्थान जाने बाटोलाई समेत नक्साङ्कन गरिएको थियो । यसले हामीलाई सहज बनायो । त्यसैको ४ दिनअघि २०८० साउन २८ को माथिल्लो सिरिसेको पहिरोका कारण चिन्ता लागिरहेको थियो । त्यसैले हामी थप सजग भएर जल तथा मौसम विभागबाट प्राप्त सूचना, भाइबर समूहको सन्देश र नगरपालिकाबाट आउने सन्देशप्रति ध्यान दिइरहेका थियौं ।

उच्च जोखिम हुन सक्ने २४ घण्टे सूचना प्राप्त भएमा, एक घण्टाभित्रमा जोखिमयुक्त समुदायसँग बैठक गर्ने र पूर्वकार्यका तयारीबारे छलफल गर्ने योजना गरेका थियौं । तर यसपालि सूचना आएको ४ देखि ५ दिनपश्चात पहिरो सम्बन्धमा कुनैखालको तयारी थिएन । भ्रमभ्रम पानी परिरहँदा ठिकै ठाउँ भरी रोकिएको ५ दिनपश्चात पहिरो जाने हेक्का कसैलाई भएन । भाग्यबस मानवीय क्षति हुनबाट भने जोगियो ।

विपद् व्यवस्थापन समिति सदस्य ताराकृष्ण बस्नेत भन्छन्- देवको फोन आएपछि तीव्र गतिमा छरछिमेकमा खबर गरें । सबैजना भाग्न सफल भए/नभएको एकिन गर्नु र नजिकैको अलि सुरक्षित ठाउँबाट हेरिहाल्यौं । पस्केको खाना छाडेर भागेका हामी हेर्दाहिँदै धुलोले घर नै देख्न छाड्यौं । रात ढल्केपछि सेतीदेवी आधारभूत विद्यालयमा बासका लागि समन्वय गरें । पुरुष र महिलाहरूलाई छुट्टाछुट्टै बासको व्यवस्था गरें । दुर्भाग्यवश, सडक अवरुद्ध भएका कारण विपद् सम्पर्क व्यक्त र नगरपालिकाका कर्मचारीहरू राति घटनास्थलमा आउन सकेनन् ।

म आफू कार्यपालिकाको सदस्य र विपद् व्यवस्थापन समितिको पनि सदस्यको हैसियतले सुरक्षित ठाउँमा बसोबासको सबै तारतम्य मिलाएँ। मनभरि पीडा भए पनि छिमेकीलाई सान्त्वना दिने प्रयत्न गरिरहेँ। अर्को दिन बिहानै नेपाली सेना र नेपाल प्रहरीको साथमा सडक सफा गराइ तत्काल स्थानान्तरणका लागि आपत्कालीन आश्रयस्थल व्यवस्थापन समूह सक्रिय गराइयो। त्यसपछि प्रभावित समुदायलाई सिरिसे भन्दा १ किलोमिटर टाढा टारको अस्थायी थलोमा स्थानान्तरण गरियो। यसरी ९ प्रभावित परिवारलाई १६ घण्टाभित्र स्थानान्तरण गर्न सकियो। सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समिति र पालिकाको सक्रियताले यति छिटै सहजरूपमा कार्य सम्पन्न गर्न सहज भएको हो। पालिकामा भएको विपद्सम्बन्धी नीति नियमका कारण यो परिस्थिति निर्माण भएको थियो।

पहिरोपछि प्रतिबद्ध परियोजना र नगरपालिकासँग साभेदारीमा जोखिममा रहेका स्थानहरूमा मौसमसम्बन्धी खतराका सूचना भाइबर समूह र एसएमएसद्वारा प्रवाह गरियो। खासगरी भोटेकोसी नदी थुनिन सक्ने जोखिमको सम्भावनाबारे नजिकका समुदायलाई सूचना दिन पालिकाका विषयगत शाखाहरू पनि सक्रियरूपमा खटिए। जसका कारण तल्लो तटीय क्षेत्रका मानिस पनि सचेत रहन मद्दत पुग्यो।

ताराकृष्ण बस्नेत थप्छन्- विपद्को समयमा समुदायको सेवामा पहिलादेखि नै लाग्दै आएको हुँ। २०७२ को भूकम्पका समय धेरैलाई राहत, उद्धारलगायत कार्यमा सहयोग गरें। त्यसैगरी पहिरो गएका बेला पनि। हामी त एक हिसाबले अभ्यस्त भइसकेका छौं विपद्सँग जुध्न। २०८० साउन २८ गते माथिल्लो सिरिसेमा पहिरो जाँदा त्यहाँका मानिसलाई तत्काल आपत्कालीन आश्रयस्थलमा राख्नका लागि सहयोग गरें। हामी विपद् व्यवस्थापन समितिका सबै मिलेर ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, सुत्केरी तथा गर्भवती महिला र बालबालिकालाई गाडीको व्यवस्था गरी सुरक्षित स्थानमा लगियो। फलस्वरूप त्यहाँका मानिस निर्धक्क सुत्न पाए। विपद् व्यवस्थापनमा अरूलाई सहयोग गर्दा खुसी मिल्छ।

देवक बस्नेत र ताराकृष्ण बस्नेत पुनर्निर्माण र पुनर्स्थापना अनुदानका लागि वास्तविक लाभार्थीहरू पहिचान गर्ने कार्यमा पनि संलग्न छन्। ताराकृष्ण आफ्नो भूमिकाका कारण मौसम सूचनाका आधारमा पहिरोबारे जागरुकता बढेको धारणा व्यक्त गर्छन्।

भोटेकोसी गाउँपालिकाको मौसम पूर्वानुमानमा आधारित पूर्वकार्य

भोटेकोसी गाउँपालिकासँग पूर्वानुमानमा आधारित पूर्वकार्यका लागि बजेट थिएन। विपद् पूर्वतयारीका लागि सामान्य सचेतीकरणका क्रियाकलापहरू मात्र सञ्चालन गर्ने योजना थियो भोटेकोसी गाउँपालिकाको। गत मनसुन अगावै गाउँपालिकाले प्रतिबद्ध परियोजनासँगको सहकार्यमा विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना तर्जुमा गरेको थियो। योजनामा मौसम पूर्वानुमानका आधारमा गरिने पूर्वकार्यका विषय पनि समेटिएको छ।

भोटेकोसी गाउँपालिका-१, धनपालका ८ परिवार दुई खोल्सीको बीचमा भेलबाढीको उच्च जोखिममा बसोबास गरिरहेका थिए। विपद्को बेला भान्न सक्ने अवस्था थिएन। थोरै मात्र जमिनमा उनीहरूको स्वामित्व थियो। भएको जमिन सबै भेल बाढी र पहिरोको जोखिममा। प्राविधिक अध्ययनले उक्त वस्ती जोखिममा छ, अन्यत्र स्थानान्तरण गर्नुपर्छ भनी सिफारिस गरेको तर वस्तीलाई यस विषयमा जानकारी नै

मौसम पूर्वानुमानका आधारमा जोखिम समुदायलाई अस्थायी स्थानान्तरणका लागि संरचना तयार गर्दै भोटेकोसी गाउँपालिका ।

थिएन । प्रतिबद्ध परियोजना चरण २ को कार्यान्वयनपश्चात स्थानीय तहको अगुवाइमा उक्त बस्ती सार्न सुरक्षित स्थानमा घडेरी खोज्ने कामको सुरुवात भयो । वर्षा लागि सकेकाले तत्काल घडेरी पाउने कुरै भएन तर पनि वर्षाको समयमा वस्तीका मानिसको जीउ धन जोगाउनै पथ्यो ।

जोखिम वर्ग २ र ३ मा रहेका परिवारलाई लक्षित गरी परियोजनाले प्राविधिक कर्मचारी परिचालन गरी सहभागितामूलक विधिबाट लिस्ती, घिसिडमा आपत्कालीन भेला र आश्रयस्थल पहिचान गरेको थियो । समुदायसँग पहिचान भएको स्थानमा स्थानान्तरण हुने कुनै सामग्री थिएन । उनीहरू जोखिम नै भए पनि साबिककै स्थानमा बस्न बाध्य थिए । स्थानीय तहले उक्त विषयमा जानकारी पाएपछि उपाध्यक्षको नेतृत्वमा पहिचान भएको सुरक्षित स्थानमा टेन्ट प्रयोग गरी उक्त समुदायका ८ परिवारलाई स्थानान्तरण गर्ने व्यवस्था मिलाएको थियो । उक्त व्यवस्थाका लागि आन्तरिक मामिला तथा कानुन मन्त्रालय वाग्मती प्रदेशले उपलब्ध गराएको सामग्रीहरू सदुपयोग गरेको थियो । २०८० साउन १९ गते भोटेकोसी गाउँपालिकाको पहलमा ८ दलित परिवारलाई अस्थायीरूपमा सारियो ।

प्रतिबद्ध परियोजनाको सहजीकरणमा अन्थली, भाल्डुङ र धनपाल समुदायलाई समेटि सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समिति निर्माण गरिएको छ । र, विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनसम्बन्धी निरन्तर अभिमुखीकरण र सचेतीकरणका काम गरिरहेको छ । सोही कारण स्थानीय आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्रले प्रवाह गरेको मौसम पूर्वानुमानसम्बन्धी सूचनाका आधारमा समुदाय अस्थायी आश्रय स्थलमा सर्न राजी भएका थिए । सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समितिका सदस्य सुप्रिया बि.क. भन्डान्- मलाई खासै लेख्न पढ्न आउँदैन । त्यसैले मेरो श्रीमान् मौसम पूर्वानुमानको सूचना प्रवाहका लागि गाउँपालिकाले तयार गरेको भाइबर ग्रुपको सदस्य हुनुहुन्छ । उक्त ग्रुपमा आएका सूचना समुदायमा तत्कालै प्रवाह गर्ने र समुदायका घटना पनि उक्त ग्रुपमा पठाउने गरेका छौं । यसले हामीलाई पूर्वानुमानका आधारमा तयारी रहन सहज भएको छ ।

सुप्रिया बि.क. भन्छन्- दुई खोल्सीको बीचमा बसिरहेका छौं हामी । राति ठूलो पानी पर्दा भेलबाढीसहित पहिरोको जोखिम हुन्छ । त्यो अवधिमा, म गर्भवती थिएँ जसले मलाई अभ्र कमजोर महसुस गराएको थियो । अस्थायी भए पनि नयाँ क्षेत्रमा स्थानान्तरण भएपछि पानी परेको समयमा पनि शान्तसँग सुत्न सकेका छौं । यो ठाउँमा म मात्र हैन, घरमा पालिरहेको गाईलाई समेत यो ठाउँमा ल्याउँदा भन ढुक्क भएको छु । दिनको समयमा हामी खेतीपातीका लागि धनपाल जान्छौं । अबचाहिँ स्थायीरूपमा सुरक्षित स्थानमा सर्ने आशा जागेको छ ।

२८ वर्षीय कुमार बि.क. भन्छन्- मेरी ३ वर्षीया छोरी सुनिताको दाहिने हात र दाहिने खुट्टा दुवै नचल्ने भएकाले उनी सजिलै हिँडडुल गर्न सकिदैनन् । मनसुनको समयमा मैले मेरी छोरी र श्रीमतीलाई सुरक्षाका लागि सासूको घर पठाउने गरेको थिएँ । जब सुरक्षित आश्रयस्थलमा बस्ने वातावरण बन्यो, त्यसपछि त मनसुनको समयमा पनि हामी सँगै बस्न पाएका छौं ।

सुरक्षाले भित्र्याएको खुसी

सीताराम नेपाली सिन्धुपाल्चोकस्थित बाह्रबिसे नगरपालिका-७ मा पर्ने डाँडागाउँका बासिन्दा हुन् । प्रतिबद्ध परियोजना जिल्लाका विभिन्न ठाउँमा भौगर्भिक अध्ययन गर्ने क्रममा उनको छिमेकी टोल टंसारमा पनि पुग्यो । त्यसपछि थाहा भयो टंसार जोखिमयुक्त बस्ती पो रहेछ । त्यसपछि उनीहरूलाई तत्काल सुरक्षित स्थानमा नसारे कुनै पनि बेला विपत्ति आइलाग््न सक्ने निष्कर्ष निकालियो । यो जानकारी स्थानीय पालिका र जनप्रतिनिधिसम्म पुऱ्याइ छलफल गरेपछि यहाँ बस्ने १४ परिवारलाई सुरक्षित स्थानमा सार्ने प्रक्रिया सुरु भयो ।

बाह्रबिसे नगरपालिका- ७ डाडाँगाउँका सिताराम नेपालीसँग जानकारी लिनुहुँदै पत्रकार रघु लामिछाने ।

यो नगरपालिका प्रायः भिरालो बस्ती बाहुल्य क्षेत्र हो । त्यसैले यहाँ बस्तीका लागि सुरक्षित स्थान भेट्नु नै कठिन कार्य हुने गर्छ । त्यसैले धेरै ठाउँ चाहार्दा पनि सुरक्षित भूगोल पाएनन् यी पीडितले । त्यसपछि सीतारामले आफू बसिरहेको भूगोलको अवस्थाका विषयमा प्रतिबद्धता कर्मचारी र स्थानीय तहलाई जानकारी गराए । यदि यो भूगोल उपयुक्त भएमा १४ परिवारलाई आफ्नो जमिन दिन राजी थिए उनी । उक्त स्थानको भौगर्भिक अवस्थाको मूल्याङ्कनबाट बस्ती बसाउँदा उपयुक्त हुने ठहर भयो । १४ परिवारमध्ये ११ परिवारलाई जमिन प्राप्त भयो । प्रत्येक परिवारलाई ३ लाख रुपियाँका दरले १/१ रोपनी जमिन दिए । त्यही जमिनमा अहिले सबैले घर बनाएर बसेका छन् । यसरी प्रतिबद्ध परियोजनाको पहलकदमीमा यतिबेला यी परिवार आनन्दले निदाउन सक्ने भएका छन् । उनीहरूलाई सुरक्षित जग्गा किन्न र घर बनाउन भने पालिका, प्रदेश र सङ्घले संयुक्तरूपमा सहयोग गरेका थिए ।

उनीहरूलाई थाहा छ- सुरक्षित त्यसै भइँदैन । नामै डाँडागाउँ । यो बस्तीको माथ्लोपट्टि पनि ठूले छ डाँडो । त्यसैले वर्षा याममा माथिदेखि बगेर आउने भेल बाढीलाई सुरक्षिततवरले खोलामार्फत कटाउन उनीहरूले आफ्नो बस्ती वरिपरि नाला बनाएका छन् । जुन पानी घरलाई हानि नपुऱ्याइ छेउछेउबाट बग्छ । त्यति मात्र हैन, आफ्नै लागि किनिएको जग्गा थोरै थोरै छाडेर सडक पनि निर्माण गरेका छन् । जसबाट आवतजावतमा सहजता पुगेको छ ।

सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समूह पनि बनाइएको छ बस्तीमा । सीताराम नै हुन अध्यक्ष । उनी भाइबर ग्रुपमा पनि जोडिएका छन् । 'असुरक्षित थलोबाट सुरक्षित भनिएको स्थानमा सर्दा पनि फेरि विपद्को शिकार बनियो भने यहाँ सरेको के अर्थ त ?' समूह बनाउनुको कारण बताउँदै उनी भन्छन्- हामी बेलाबेलामा बैठक बस्छौं, सम्भावित जोखिम न्यूनीकरणका उपायबारे छलफल गर्छौं । समाधानका लागि पहल गर्छौं । ताकि पहिले जस्तो त्रासको स्थिति नहोस् ।

यतिबेला उनीहरूलाई आफ्नो बस्तीमा कहिले र कतिबेला पानी पर्दछ भन्ने पहिले नै थाहा हुन्छ । जुन खबर उनी र भाइबर ग्रुपमा जोडिएका बस्तीका अन्य सदस्यले पूरै बस्तीबासीसमक्ष पुऱ्याउँछन् । त्यसैका आधारमा सम्भावित जोखिमबाट बच्ने तयारी गर्छन् । उनीहरूले अन्यत्र बस्तीका बासिन्दालाई समेत यस्ता प्रक्रिया अपनाउन सुझाउने गरेका छन् ।

विपद्का बेला आवश्यक पर्ने खोज, उद्धार तथा प्राथमिक स्वास्थ्योपचारको तालिम पनि लिएका छन् यी सीतारामले । जसले उनलाई विपद् हुनुअघि, विपद्का बेला र विपद् भइसकेपछि के के काम गर्नुपर्छ भन्ने ज्ञान दिएको छ । 'हाम्रो घरमाथिको जङ्गलमा डढेलो लाग्यो । हामी बस्तीका बासिन्दा जम्मा भएर बैठक गर्थौं । त्यो डढेलो कता कता सल्कन्छ भनेर केही समय नियाल्यौं । र, बस्तीतिर सऱ्यो कि सबैजना निभाउन जाने भनेर तयारी अवस्थामा बस्यौं'- यो तालिमको प्रभावकारिताबारे उनले गर्वसाथ सुनाए ।

आफ्नो पुख्र्यौली थातथलो कति प्यारो हुन्छ भन्ने उदाहरण बनेका छन् यी १४ परिवार । जो सुरक्षित बस्तीमा आरामले बस्न पाए पनि दिउँसभर भने प्रायः पुरानै घर भएको ठाउँमा हुन्छन् । किनकि त्यो ठाउँ उनीहरूको जीविकासँग जोडिएको छ । घर वरिपरिको जमिनमा खेती गरिएको छ । २/४ वटा कुखुरा, एकाध गाई/भैंसी, घाँस/दाउरा राखनधरन पुरानै घरले थगेको छ । त्यसैले जीविकोपार्जन पुरानो थलो र सुरक्षिततवरले खाने/बस्नेचाहिँ नयाँ थलो भएको छ उनीहरूका लागि ।

हट्यो त्रास

पहिरो आएर मरिने डरले रातभर निद्रा लाग्दैनथ्यो । ७ जनाको परिवार वर्षायाम आयो कि सधैं त्रासे त्रासमा हुन्थ्यो । अहिले भने करिब १ वर्ष भयो यहाँ सरेको । एकदमै आनन्दसंग बस्न पाइएको छ । पुरानो घरमा २ वटा गाई, १० वटा बाख्रा र १ हल गोरु छन् । दिउंसभर तिनै पशुको सेवा गरिन्छ । साँभ परेपछि सुरक्षित घरमा आएर बसिन्छ । हुन त आफ्नो पुर्ख्यौली थातथलोबाट बिस्थापित भइयो तर पनि यो निकै नजिक भएकाले पुरानो घर र जमिन पनि प्रयोग गर्न पाउँदा खुसी छु ।

गणेशबहादुर देउजा (६२ वर्ष), डाँडागाउँ

आफ्नै जमिनको उत्पादनले कसैलाई पनि ५-६ महिना भन्दा बढी खान पुग्दैन । त्यसैले आफ्नो खेतीपातीको समयबाहेक ज्याला/मजदूरी नै उनीहरूको मुख्य विकल्प हो । अहिले सरकारले किनिदिएको सुरक्षित जग्गा १ रोपनी भएकाले ३-४ आनामा घर बनाएर बाँकीमा खनिखोम्प्री गर्न पाउँदा पनि उनीहरूलाई धेरै राहत मिलेको छ ।

जब विपद् बुझें

वडा कार्यालयमा थिएँ पहिले । प्रशासनिक काम गर्दैमा धेरै समय बित्थ्यो । बाह्रबिसे भिरालो भूगोल भएको ठाउँ र म पनि बाह्रबिसेकै भएका कारण यहाँ बेलाबेला दुःख दिइरहने विपद्प्रति म जानकार नै थिएँ । तर विपद् यति भयानक हुन्छ, यसका पनि विभिन्न प्रकार हुन्छन् र वर्गीकरण गर्न सकिन्छ भन्नेबारे सुको जानकारी थिएन । त्यति मात्र हैन, विपद्बाट हुने हानि न्यूनीकरण गर्न सकिनेबारे पनि पर्याप्त ज्ञान थिएन ।

जब २ वर्षअघि नगरपालिकामा सरुवा भएर आएँ त्यसपछि वन, वातावरण तथा विपद् शाखाकै जिम्मेवारीमा रहँ । त्यसपछि बल्ल सुरु भयो विपद्प्रतिको मेरो गाढापन । त्यसपछि त थाहा भए पनि नभए पनि विपद्बारे नै सोच्ने, यसैमा आधारित कार्यक्रम गर्ने, न्यूनीकरणका उपाय बुझ्ने र बुझाउने जस्ता कार्यमा तल्लीन हुने पऱ्यो । जसले मलाई विस्तार विपद् जोखिम क्षेत्रसंग नजिकयायो । जोखिमयुक्त बस्तीका बासिन्दासंग नजानिँदोतवरले नजिकयाउँदै लग्यो । वन, वातावरण र विपद्को नाता साइनो पनि बुझ्दै जान थालें । यत्तिकैमा हाम्रै नगरपालिकामा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि विभिन्नतवरले सघाइरहेको प्रतिबद्ध परियोजनाका साथीहरूसंग विभिन्न विधामा सहकार्य गरियो । ८३ ठाउँमा पहिरो जोखिम क्षेत्र अध्ययन गरियो । १ ठाउँको सडक निर्माणका क्रममामा बायोइन्जिनियरिङको काम भयो ।

विपद्प्रतिको मेरो सामान्य ज्ञानको दायरालाई प्रतिबद्धको सङ्गतले फिँजाउने काम गर्‍यो । यसबीचमा मैले प्रतिबद्ध परियोजनाले आयोजना गरेको विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन, पूर्वानुमानमा आधारित पूर्वकार्य, विपद् उत्तरदायिक सामाजिक सुरक्षा लगायतका तालिम तथा कार्यक्रममा बस्ने अवसर पाएँ । विपद् विज्ञहरूको कुरा सुन्ने अवसर पाएँ । विभिन्न छलफलमा आफूले नबुझेका जिज्ञासा राख्ने र प्रष्ट हुने अवसर पनि मिल्यो । जसले यो विषयको मेरो

ज्ञानलाई निकै खार्न सघायो ।

यस्तै यस्तै घटना/परिघटना, सङ्गत र सिकाइका कारण हो कि यतिबेला हामीले नगरपालिकामा नगर विपद् ऐन बनाएका छौँ । विपद् कोष सञ्चालन कार्यविधि बनाएका छौँ । विपद्बाट हुने हानि न्यूनीकरण गर्न पूर्वतयारीदेखि त्यसपछिका कामका लागि समेत यी दस्तावेज अनिवार्य र सहयोगी बनेका छन् । न्यूनीकरण र अन्य गतिविधि अघि बढाउन यिनले उत्तोलकको भूमिका निर्वाह गर्दा सहज हुन सकेको छ ।

पहिरो त पहिरो नै हो नि, यो पनि फरक फरक हुन्छ र भन्ने म आज पहिरोका किसिमबारे अरूलाई बताउन सक्ने भएको छु । यसलाई वर्गीकरण गर्नुपर्ने रहेछ र यही आधारमा रोकथाम तथा यसबाट हुने हानि आँकलन गर्न सकिन्छ भन्ने निष्कर्षमा पुगेको छु । त्यति मात्र हैन, नगरपालिकाको बैठकमा समेत विपद्सँग सम्बन्धित योजना पार्न र त्यसका लागि उचित बजेट विनियोजन गर्न तारन्तर आवाज उठाउँदै आएको छु । धेरै हदसम्म मेरो आवाज सुनिएको पनि छ । साथै कामका क्रममा प्रदेश र सङ्घसँग पनि समन्वय बढेको छ ।

विपद्का बारे बढी जानकारी हुँदै गएपछि चासो पनि यसैमा वृद्धि हुने रहेछ । अहिले त कुनै ठाउँ डुल्दा पनि यो विपद्का हिसाबले जोखिमयुक्त हो कि होइन भनेर हेर्न मन लाग्छ । अनि यहाँ यो यो काम गर्नुपर्ने रहेछ भन्ने मनमनै सोच्छु । आफ्नै पालिकाको कार्यक्षेत्रभित्र रहेछ भने बैठकहरूमा राख्छु । यसरी हेर्दा एकप्रकारले यतिबेला मलाई विपद् भन्ने शब्दप्रति निकै चासो जाग्न थालेको छ । मेरो धेरै समय पनि यसलाई कम गर्न र सम्भावित हानि रोक्न सकिने चिन्तनमा खर्च हुन थालेको छ । यसको मुख्य जस भने प्रतिबद्ध परियोजनालाई दिनेपर्छ किनकि मेरो खाली दिमागमा यो सोच र ज्ञान भरिदिनेचाहिँ यही परियोजना हो ।

हाम्रो पालिकाले विपद् शाखाका लागि चालु आर्थिक वर्षमा १ करोड रूपियाँ बजेट छुट्याएको थियो । त्यो काम गर्दा करिब सकियो । अब बल्ल वर्षा याम सुरु हुँदैछ । अर्थात्

विपद्का घटना अब भन् बढी हुनेवाला छ । त्यसैले यतिबेला सम्भावित विपद् र त्यसबाट हुने हानि न्यूनीकरण तथा राहत र सहयोगका लागि कसरी रकम जोहो गर्ने होला भन्ने सोचमा छु । यसका लागि पालिकाले अन्य शाखा तथा कार्यक्रमका लागि छुट्टयाएको तर खर्च नभएको वा खर्च नगरे पनि हुने बजेट कहाँ कहाँ कति कति छ भनेर हेरिरेको छु ताकि तानतुन पारेर पहिरोजन्य विपद्लगायत क्षेत्रमा खर्चन सकियोस् ।

पालिकामा पनि धेरै काम छन् । वडामा पनि छन् । आखिर जागिर खाएपछि जुन काम पनि गर्नेपछि । तर विपद्को क्षेत्रमा काम गर्दा फरक अनुभव हुने रहेछ किनकि यो जागिर वा एउटा काम मात्र नभएर मानवीय सेवा पनि हो । त्यसैले यो शाखामा रहेर काम गर्दा धेरै व्यक्ति/परिवार/समुदायको जीवन सुरक्षित गर्न सहयोग गर्न सकिन्छ । घर सुरक्षित गर्न र सुरक्षित जीविकाका लागि मद्दत गर्न सकिन्छ । जसले उनीहरूको जीवन नै सुन्दर र भविष्य उज्ज्वल गराउन सक्छ । त्यसैले उनीहरूमा देखिने खुसी र सन्तुष्टिले आफू पनि सन्तुष्ट हुन सकिने रहेछ । यही कारण पनि यो मेरा लागि चुनौतीको क्षेत्र त हो नै, साथै अवसरको क्षेत्र पनि हो भन्ने लागेको छ ।

घर बनाइसकेपछि अनिवार्य बिमा गर्नुपर्ने नीति राज्यबाटै ल्याइनुपर्ने, योजनाको आधार नै तथ्याङ्क भएकाले डाटाबेसड सर्भेमा जोड दिनुपर्ने र विपद् बजेट पालिकाको भौगोलिक बनावटका आधारमा विनियोजन गर्नुपर्ने मलाई विपद्को क्षेत्रमा काम गर्दा प्राप्त भएका थप ज्ञान हुन् । यसो हुन सकेमा भूबनोटका कारण पहिरोजन्य विपद्को जोखिम बेहोर्दै आएका बासिन्दाको जीवनचर्या सुखमय हुन सघाउंछ भन्ने लाग्छ ।

दुर्गाप्रसाद भण्डारी

विपद् सम्पर्क व्यक्ति, बाह्रबिसे नगरपालिका, सिन्धुपाल्चोक

सिमाली मोह

घर आउने जाने सडकको वरीपरीको अवस्था जिर्ण थियो । नगरपालिकाले भर्खरै ढलान गरेको छ बाटो । सडक ढलान गर्दा वरीपरी पर्खालहरू पनि लगाएको छ । पर्खालको केहि भाग अहिलेनै चिप्लिएको छ । यस्तै भए यो बाटो दिगो हुँदैन अनि वस्तीमा आउ जाउ गर्न मात्र हैन यसले भोलिका दिनमा ठुलो विपद् ल्याउन चिन्तामा थिए बाह्रबिसे नगरपालिका-३ स्थित ठूलो पलातिका शिवहरि बस्नेत ।

एकदिन गाउँमा पहिरो नियन्त्रण तथा यसबाट हुने हानि नोक्सानी न्यूनीकरणका लागि काम गरिरहेको प्रतिबद्ध परियोजनाका कर्मचारीसँग उनको भेट भयो । आफू जे विषयमा चिन्ता गर्दै आएको हो, त्यही विषयमा काम गर्ने मान्छेसँग भेट भएपछि उनलाई 'ढुङ्गा खोज्दा देउता मिलेभैं' भयो । त्यसैले उनी उत्साहित भए र जसरी भए पनि यो स्थान जोगाउन सहयोग गर्नुपर्ने याचना गरे ।

परियोजनाका कर्मचारीले शिवहरिले भनेका ठाउँ अवलोकन गरे । अनि उनलाई सिमाली खोज्न भने । शिवहरि जिल्ला परे- 'सिङ्गो बस्ती नै पहिरोको जोखिममा छ । ढुङ्गाका टूला टूला वाल लगाउन सघाउलान् भनेको त सिमाली पो खोज भन्छन् । ससानो जातका, गाईवस्तु चराउंदा लठ्ठीको काम मात्र दिने सिमाली किन खोज्न भनेका होलान् ?' जेसुकै होस् भनेर लागे उनी सिमाली खोज्ने । यसका लागि १०-१२ किलोमिटर परसम्म चाहारे । जहाँ जति पाइन्छ जम्मा गर्न लगाए । अरु मानिस पनि परिचालन गरे । र, नगरपालिकासंग ज्याला मागेर विभिन्न ठाउँमा जम्मा पारिएको सिमाली ल्याए गाउँमा ।

ल्याउन त ल्याए तर उनी आफैँलाई थाहा छैन यो किन ल्याइयो ?, यो के गर्ने हो ?, यसले कसरी सम्भावित पहिरो रोकथाम गर्ला ? आदि प्रश्नबारे । तर पनि बटुल्ने काम भने गरे । त्यसपछि परियोजनाका कर्मचारीलाई आफूले सिमाली जम्मा पारेको जानकारी गराए । त्यसको केही दिनपछि परियोजनाका कर्मचारी अग्निसो सहित आए । अनि हामीलाई गाउँघरमै पाइने कांसको घाँस पनि खोज्न भने । सिमाली, कांस र अग्निसो तीनैथरी जम्मा भएपछि सुरु भयो काम ।

गत भदौमा, यी तीनैथरी प्रजातिका बिस्वा मिलाएर नगरपालिकाले निर्माण गरेको सडक वरीपरी रोपियो । हामी जे रोप्न पनि गहिरो खन्थ्यौं तर यसलाई गहिरो गरी खन्न नहुने रहेछ । खानेकुरा पातले खाइदिने भएकाले जराले खान नपाउने रहेछ । त्यही भएर पात पनि चुँडिदिनुपर्ने रहेछ । खोलाले कटान गरेको ठाउँ न प-यो, गेग्रान नै गेग्रान । माटो एकदम कम । बालुवा धेरै । रोप्न त रोपियो तर यस्तो ठाउँमा के उम्रेला र ?, मेहनत मात्रै खेर जाने भो भन्ने पनि नलागेको हैन ।

तर अहिले निकै राम्रोसंग उम्रिएर भाङ्गिदै आएको छ । सिमाली र कांस बाख्राले पनि नखाने रहेछ । अग्निसोचाहिँ खाने भएकाले स्थानीयलाई बाखा नछाड्न निरन्तर खबरदारी

गरिबहरूको छु । परियोजनाका कर्मचारीले यी बिस्वाको हालखबर सोधिरहने भएकाले उनीहरूलाई बताउन पनि निरन्तर अनुगमनमा जाने गरेको छु । वडा कार्यालयसँग समन्वय गरेर ती बिस्वामा पानी हाल्ने काम गरेकाले पनि राम्रोसँग फस्टाउन सकेको छ ।

शिवहरि यतिबेला दङ्ग छन् । जाबो सिमालीले के गरिखाला र भन्ने उनको सोच अहिले निकै परिवर्तन भएको छ । यसले माटोलाई च्यापेर भुस्खलन हुनबाट जोगाएको छ । साथै अग्निसोबाट कुचो तयार हुने र यसबाट स्थानीयले केही भए पनि आम्दानी गर्न सक्ने उनलाई अपेक्षा छ । यसबाहेक यो काम गरेबापत स्थानीयले पाएका ज्यालाले पनि केही आर्थिक भरथेग गरेको छ । जसका लागि परियोजना र नगरपालिकाले लगानी गरेका थिए ।

मानिस आफ्नो घर वरिपरि बार्न नर्सरीबाट बिस्वा किनेर ल्याउँछन् । ढुङ्गा/इँटा प्रयोग गर्छन् । तर भिरालो भूबनोट भएको ठाउँमा सिमाली लगाउँदा यसका बहुआयामिक फाइदा छन् भन्नेचाहिँ धेरैलाई थाहा नै छैन । शिवहरि अब यो जानकारी सबैतिर पुऱ्याउनुपर्छ भन्छन् । उनी अहिले चिनेजानेका सबैलाई सिमालीको महत्त्वबारे बुझाउँछन् । त्यति मात्र हैन, उनी अब आफ्नै घरको पर्खाल पनि ढुङ्गा/इँटाले नलगाउने र सिमाली नै प्रयोग गर्ने निष्कर्षमा पुगेका छन् । 'एकातिर निःशुल्क पाइने स्थानीय स्रोतसाधन अर्कोतर्फ बहुआयामिक फाइदा, यो त रहेछ गजबको काइदा'- यस्तै निष्कर्षमा पुगेका छन् यतिबेला शिवहरि ।

पहिलो कुरा त थाङ्ग्राको काम गर्ने, दोस्रो कुरा दाउरा पनि हुने, तेस्रो फाइदा पर्खालको काम गर्ने, चौथो कुरा बाख्राले पनि नखाने, समग्रमा भुस्खलनका साथै पहिरो रोकथामका लागि चट्टानी काम गर्ने त भइहाल्यो । 'यस्तो फाइदै फाइदा भएको चिजबारे पनि हामी अनविज्ञ छौँ, शिवहरि थप्छन्- यही वास्तविकता जानकारी गराउन र व्यापक प्रयोगमा ल्याउन जिम्मेवार निकायको ध्यान जान ढिला भइसक्यो ।

शिवहरि पेन्सनवाला शिक्षक हुन् । उनको सक्रियता र केही गर्नुपर्छ भन्ने भावनाको कदर गर्दै वडाध्यक्षले भेट जुराइदिएका थिए परियोजनाका कर्मचारीसँग । वडाध्यक्षको यही विश्वासकै आधारमा उनले पहिरो रोकथामका लागि सिमाली प्रयोगमार्फत नमूना कामको नेतृत्व गरे । यतिबेला तिनै शिवहरि कतै डुलफिर गर्दा सिमाली देख्यो कि नजिकैका मानिससँग प्रशंसा गर्न थालिहाल्छन् र बहुआयामिक गुण बताएर प्रयोगका लागि हौस्याउँछन् । अहिले शिवहरि बल्ल बुझ्नु थालेका छन् कि आफ्नो नेतृत्वमा भएको यो कामलाई बायोइन्जिनियरिङ पो भनिँदोरहेछ ।

विपद् व्यवस्थापनमा नेतृत्वदायी मञ्जु तामाङ : एक प्रेरणादायी यात्रा

२०७९ वैशाखमा स्थानीय तहको चुनावमा मञ्जु तामाङ उपमेयरमा निर्वाचित भइन् । चुनाव जितेपछि मतदातालाई धन्यवाद दिन र बधाई स्वीकार्न उनी व्यस्त भइन् । वर्षायामको सुस्वातसंगै प्रतिबद्ध परियोजनाका कर्मचारीले उनलाई भेटी सहकार्यको प्रस्ताव राखे, जुन उनले स्वीकार गरिन् ।

उपमेयर प्रतिबद्धका कर्मचारी सहित वडा नं. ७ को टङ्सार पुगिन् जहाँ १४ घरको दयनीय अवस्था देखेर उनी भावविह्वल भइन् । चुनावको बेला भोट माग्ने पनि नगएकी उनले ती परिवारको दुःखद अवस्थाले उनको निद्रा खल्बल्यायो । नगरपालिकाको बजेट रित्तो भएकाले उनले न्यायिक समितिको ६ लाख खर्चमा विपद् क्षेत्रमा खर्च गर्नका लागि पहल गरिन् । यस रकमले ती परिवारलाई सुरक्षित स्थानमा सार्ने कामको नेतृत्व गरिन् ।

विपद् प्रभावितलाई सुरक्षित स्थानमा सार्ने लाग्ने खर्चमा सङ्घले ५५, प्रदेशले ३० र नगरपालिकाले १५ प्रतिशत बेहोर्नुपर्ने नियम छ । यही १५ प्रतिशत जुटाउन न्यायिक समितिको बजेटबाट रकम रकमान्तर गर्न पहल गरिन् उनले । मञ्जु आफैँ न्यायिक समितिको संयोजक भएकाले यो काम सजिलो भयो । हाल वडा नं. ३, ५, ६, र ७ का ३४ पहिरो विस्थापित परिवारलाई पनि उनको पहलमा जग्गा धनी पुर्जा वितरण गरिएको छ । अन्य जोखिम स्थानमा यो प्रक्रिया जारी छ ।

मञ्जु आफैँ पनि अकल्पनीय विपद्हरूको सामना गर्दै आएकी छन् । २०७२ को भूकम्पले उनको ४ तले घर भत्कायो, श्रीमान् विदेशमा हुँदा भोटेकोसीमा आएको बाढी र अन्य विपद्का घटनाहरू उनले सहनुपऱ्यो । यस्तो अनुभवले उनलाई प्रतिबद्ध परियोजनासंग सहकार्य गर्न र नेतृत्व लिन प्रेरित गर्‍यो ।

उनकै बाइबिसे नगरपालिका-७ को जम्बुखोरमा एकै घरमा ३ जना अपाङ्गता भएका व्यक्ति छन् । उनीहरूको हेरचाह गर्ने एक जना ज्येष्ठ नागरीक महिला मात्र छिन् ।

करिब १४-१५ किलोमिटर टाढाको वडा कार्यालयमा सामाजिक सुरक्षा भत्ता लिन जाँदा भरियाकै व्यवस्था गर्नुपर्थ्यो सबैलाई । यसो गर्दा एकातिर निकै अप्ठेरो हुन्थ्यो भने अर्कोतिर पाउने भत्ता सबै भरियालाई दिँदैन सकिन्थ्यो । यही अवस्था थाहा पाएपछि उनले आफ्नै नेतृत्वमा अहिले ती ज्येष्ठ महिलामात्र आएमा सबैको भत्ता लैजान पाउने व्यवस्था मिलाइदिएकी छिन् । त्यति मात्र हैन, वर्षा याम सुरु भएपछि ज्येष्ठ नागरिक तथा अपाङ्गता भएकाहरू लिन आउन नसक्ने भएकाले वर्षा यामअघि नै यस्तो भत्ता उपलब्ध गराउने व्यवस्था पनि मिलाएकी छिन् । 'यो सब प्रतिबद्ध योजनाको जुक्ति हो जसले सबैलाई राम्रो भएको छ'- उपमेयर मञ्जुको प्रष्टोक्ति छ

खोज, उद्धार तथा प्राथमिक स्वास्थ्योपचार तालिम होस् या सिकाइ भ्रमण, गोष्ठी होस् या कुनै सामान्य छलफल, प्रतिबद्ध परियोजनाले आयोजना गरेको भनेपछि कहीं पनि नछाड्ने बताउँछिन् उनी । आफूले विपद् प्रत्यक्ष भोगे पनि त्यस्तो घटनाका पीडितलाई कसरी के गर्न सकिन्छ भन्नेबारे सिकाउने गुरु यही परियोजना भएकाले पनि उसका सबै गतिविधिमा सहभागी हुने इच्छा बढेको उनी खुसीसाथ बताउँछिन् ।

नगरपालिकामा विपद् कोष छ तर मञ्जुको बुझाइअनुसार यस्तो कोषले मात्र नहुने रहेछ । जगोडा कोष नै खडा गर्नुपर्ने रहेछ । त्यसैगरी जब मानिसलाई बसिरहेको ठाउँबाट सुरक्षित स्थानका नाममा अन्त लगिन्छ, त्यस क्रममा उनीहरूलाई जीविकोपार्जनसँग पनि जोड्नुपर्ने रहेछ नत्र त्यो दिगो नहुने रहेछ । पुरानै ठाउँमा जानुपर्ने अवस्थाले जोखिम कायमै राख्दो रहेछ । यति मात्र हैन, बिस्थापित अर्थात सुरक्षित ठाउँमा लगिएकालाई विशेषगरी महिला र बालबालिकालाई हिंसा नहुने अवस्था सिर्जनातर्फ ध्यान दिनुपर्ने रैछ ।

अहिले मञ्जु वर्षा याम सुरु हुनुअघि नै पहिरो रोकथाम गर्न सकिने ठाउँहरूमा लागिपरेकी छिन् । अघिल्लो मनसुनमा वडा नं. २ को स्याङसिङ बस्तीका ९ घरलाई सुरक्षित स्थानमा सारेकी थिइन् । सारेको केही दिनपछि त्यहाँ पहिरो गएकाले उनको काम कति परिपक्व थियो भन्ने पुष्टि हुन्छ । एउटा संस्थालाई आग्रह गरेर त्यहाँ आपत्कालीन आश्रयस्थल बनाउने काम पनि सुरु गरेकि छिन् । पूर्वानुमानमा आधारित पूर्वकार्य गर्न सक्दा थोरै लगानीले धेरै प्रतिफल हासिल गर्न सकिने अनुभवकी खानी मञ्जु थप्छिन्- विभिन्न सरकारी निकायसम्म पुग्न पनि प्रतिबद्ध भन्दा सावित भएको छ ।

व्यस्त तर सन्तुष्ट

भोटेकोसी गाउँपालिकामा ३ वर्षदेखि आईटी अधिकृतका रूपमा कार्यरत छन् गङ्गासागर पौडेल । त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट बिएस्सी सिएसआइटी गरेका गङ्गासागरलाई विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनको क्षेत्रमा पनि काम गर्ने हुटहुटी थियो । उनको उत्साह र क्षमतालाई देखेर पालिकाले उनलाई विपद् व्यवस्थापनको जिम्मेवारी पनि सुम्पियो । यसपछि, प्रतिबद्ध परियोजनासँग मिलेर उनले विपद् जोखिम न्यूनीकरण र क्षति घटाउने कार्यहरूमा सक्रिय सहभागिता जनाए ।

भर्खरको युवा जोश । ताजा पढाइ । यस्तो व्यक्ति विपद्को क्षेत्रमा आफ्नै पालिकाको कार्यक्षेत्रमा सघाइरहेको र गाउँपालिकासँग पनि सहकार्य गरिरहेको प्रतिबद्ध परियोजनासँग जोडिन पुग्नु नै उनले केही गरेर देखाउने अवसरमा परिणत हुन सक्थो ।

विपद्सम्बन्धी जानकारी थाहा पाउन र क्षति कम गर्नका लागि सूचना नै सबै भन्दा मुख्य कुरो रहेछ भन्ने उनले यसबीचमा राम्रैसँग बुझे । भाइबर र एसएमएसद्वारा यस्ता सूचना प्रवाह भइ नै रहेको थियो । तर उनलाई यतिले चित्त बुभेन । त्यसैले उनी विपद्का सूचनालाई श्रव्यदृश्यमा परिणत गर्छन् । तथ्याङ्क विश्लेषण गर्छन् । यस्ता प्रविधि अपनाएर सबैको ध्यानाकर्षण गराउँछन् । पालिकामा प्रस्तुतीकरण गर्छन् । ग्राफसमेत बनाइने भएकाले विगत र वर्तमानको तुलना गर्न सहज हुन्छ । अनि भविष्यमा गर्नुपर्ने कामसमेत प्रष्ट हुन्छ । यी यस्ता गतिविधि हुन् जसले जटिल प्राविधिक विषयलाई पनि सहजतवरले बुझाउन सघाउँछ । जसबाट पालिकाका कर्मचारी र जनप्रतिनिधि बढी छर्लङ्ग हुने गरेका बुझाइ गङ्गासागरको छ ।

यसबीचमा उनले प्रतिबद्धद्वारा आयोजित स्थानीय आपत्कालीन कार्य सञ्चालन केन्द्र सञ्चालन तालिम लिए हेटौँडा पुगे । खोज तथा उद्धार र प्राथमिक उपचार तालिम पनि लिए । विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार योजना कसरी बनाउने भन्ने छलफलमा पनि भाग लिए । यसरी ज्ञानको दायरा बढ्दै गएपछि उनले सङ्घीय राजधानी काठमाडौँमा आयोजित 'सेकेन्ड नेसनल डायलग अन एन्टिसिपेटरी एर्ली एक्सन' विषय राष्ट्रिय स्तरको कार्यक्रममा सहभागी भएर आफ्ना अनुभवहरू आदान प्रदान गर्न सके । यसैको प्रतिफल हो कि अहिले भोटेकोसी गाउँपालिकामा डिपिआरपी बनेको छ । यसलाई आफैँ अद्यावधिकसमेत गर्न नेतृत्व लिन सक्ने भएका गङ्गासागर हेर्दाहेर्दै प्रशिक्षकसमेत बनेका छन् । 'अब त म विपद्सम्बन्धी तालिमसमेत दिन थालेको छु'- कम्ता खुसी छैनन् उनी ।

पालिकामा विपद्को काम विपद् शाखासंग मात्र सम्बन्धित रहेको ठानिन्थ्यो । उनले यो आमबुभाइलाई पनि परिवर्तन गरिदिए । जस्तो- पालिकामा स्वास्थ्य शाखाअन्तर्गत द्रुत प्रतिकार्य टोली थियो । जसमा स्वास्थ्यसंग सम्बन्धित कर्मचारी मात्र समावेश हुन्थे । अहिले विपद्को समयमा द्रुत प्रतिकार्य टोलीको भूमिकामात्र हैन विपद्को समयमा कृषि, शिक्षा, पशु, विपद् सबै शाखाका सदस्यको भूमिकालाई समावेश गर्न आग्रह गरे । नभन्दै अहिले विपद् पूर्वतयारी, पूर्वकार्य र प्रतिकार्यमा सबै शाखाका कर्मचारी समावेश छन् । त्यति मात्र हैन, परामर्शका लागि आवश्यक पर्ने महिला तथा बालबालिका शाखा र सामाजिक सुरक्षाको विषयसमेत आवश्यक पर्ने भएकाले पञ्जीकरण शाखालाई समेत यो टोलीमा जोडका छन् । अफ महत्त्वपूर्ण कुरा त उनकै पहलकदमीमा पालिकाले स्थानीय पाठ्यक्रममा समेत विपद्को विषय समावेश गरेको छ । यसरी हेर्दा यो पालिकामा अहिले विपद्संग सम्बन्धित कुनै न कुनै जिम्मेवारी नभएको कुनै कर्मचारी नै छैन भन्दा पनि हुन्छ ।

प्राविधिक दिमाग न हो, उनी केही न केही सोचिरहन्छन्, आफ्नो जिम्मेवारी कसरी सशक्तरूपले पूरा गर्ने भनेर । पूर्वानुमानमा आधारित पूर्वकार्यअन्तर्गत विपद्को सूचना दिन भाइबर ग्रुप त सञ्चालनमा थियो, तर इन्टरनेट गएपछि त्यसले काम गर्दैनथ्यो । अनि पानी पन्थो कि इन्टरनेट गइहाल्ले । यसैले कर्मचारी र जनप्रतिनिधिको मिटिङका लागि प्रयोग हुँदै आएको एसएमएस प्रणालीलाई उनले सर्वसाधारणसंग जोडिदिए । टोलटोलका सबैको सम्पर्क नम्बर भएकाले अहिले नेट गए पनि विपद्को सूचना पठाउन कुनै समस्या छैन । जसको चाँजो मिलाउने श्रेय यिनै गङ्गासागरलाई जान्छ ।

स्थानीय स्तरको मौसमसम्बन्धी जानकारी दिने वेदर स्टेसन राख्न चाहे । कार्यपालिका बैठकमा यसको आवश्यकता किन छ भन्नेबारे प्रस्तुतीकरण नै गरे । जसबाट सबैजना खुसी भए । अध्यक्षले पनि समर्थन गरे । फलस्वरूप साँढे ७ लाख रूपियाँ खर्चेर यस्तो स्टेसन राखिएको छ जसले पानीको रेकर्ड राख्छ । जसको तथ्याङ्कका आधारमा उनी आफैँ विश्लेषण गर्छन् र सबैलाई जानकारी दिन्छन् । अघिल्लो वर्ष यही स्टेसनको सूचनाका आधारमा वडा नं. १ को धनपालका ८ परिवारलाई सुरक्षित ठाउँमा सार्न सकिएपछि निकै खुसी भएका थिए उनी ।

कोदारीमा बाढी मापन गर्ने राडार पनि राखिएको छ । उनकै पहलमा त्रिभुवन विश्वविद्यालयको सहयोगमा राखिएको यो राडारले बाढीको पूर्वानुमान गर्न सघाउँछ । स्थानीय हाइड्रोपावरसंग समन्वय गरेर २ ठाउँमा साइरन पनि राखिएको छ । जसले बाढीको पूर्वसूचना दिन्छ स्थानीयलाई । प्रतिबद्धले दिएका आपतकालीन कार्य सञ्चालनसम्बन्धी सामग्रीहरूले पनि उनको कार्यसम्पादन प्रभावकारी बनाउन सघाएको छ । यी सबै कारणले प्रदेश र जिल्लासंग पनि उनको समन्वय क्षमता बढेको छ । आफ्नो पदीय जिम्मेवारी मात्र पूरा गरेको भए उनले यी सबै कुरामा ध्यान दिनुपर्दैनथ्यो र यति व्यस्त पनि हुनुपर्दैनथ्यो । तर पनि उनलाई कुनै गुनासो छैन । भन्छन्- विपद्सम्बन्धी काम गर्नुपर्दा वास्तवमै म व्यस्त छु तर सन्तुष्ट पनि ।

कमाल पूर्वसूचनाको

जोखिम पूर्वसूचनासम्बन्धी सन्दर्भ सामग्री नियाल्दै भोटेकोशी गाउँपालिका लार्चाका स्थानीय ।

कुरा २०७७ सालको हो । लार्चा समुदाय नजिकैको भैरवकुण्ड खोलामा बाढी आयो । बलिया र ठूलाले निर्धा र सानालाई हतारहतार तारे । सुरक्षित स्थलतर्फ जान खोलो तर्दा २ जनालाई बाढीले बगायो । सुनिल शेर्पालाई बाढीले तल भाडीमा फ्याँकिदिएपछि स्काभेटर मगाएर स्थानीयले उद्धार गरे । नाक्वे मगर भने फेला नपरेकाले मरेका अनुमान लगाए । सञ्चार माध्यमले पनि मरे नै भनेर प्रसार गरे । पछि भाडीमा जिउंदै फेला परेपछि हेलिकोप्टर बोलाएर उद्धार गरियो ।

यो त एउटा प्रतिनिधिमूलक घटना मात्र हो, सिन्धुपाल्चोकको भोटेकोसी गाउँपालिका-३ स्थित लार्चा गाउँको । कुनै वर्षा याम यस्ता छैन, जुनबेला कुनै न कुनै विपद्ले तर्साएको नहोस् । वरिपरि डाँडोले घेरिएको बस्ती र बस्तीको आडैमा भैरवकुण्ड खोला । पानी नपर्दै पहिरो खस्ने डर, भन् पानी पर्न थालेपछि त स्थानीयको सात्तो नै जान्छ । फेरि यही नै बेला भैरवकुण्ड खोला उर्लेर हैरान हुने । 'पहिरो हेरौं कि बाढी ? हैरान हुन्छौं हामी त'- गुनासो व्यक्त गर्छन् समुदायस्तरीय विपद् व्यवस्थापन समितिका सदस्य दीपक तामाङ ।

तर अहिले अवस्था फेरिएको छ । २०८० असारको कुरा हो । पानी पर्ने सुरसारसमेत थिएन तर पनि बस्तीका सबैजना आफ्नो महत्वपूर्ण सम्पत्ति र खानपिनका सामग्री सहित हतारहतारमा नजिकको विद्यालयमा सरे । कतिपय त बिना पानी, बाढी र पहिरो किन यसरी हतारिएर सरेका होलान् भनेर अचम्म मान्नुभयो । तर ३ दिनपछि भारी वर्षा भयो, बाढी आयो, पहिरो पनि आयो । पहिरोले ठेलेको एउटा ठूलो ढुङ्गोले फुर्पा रेन्जिन लामा (जो समुदायस्तरीय विपद् व्यवस्थापन समितिका संयोजक पनि हुन्) को घर नै भत्कायो । धन्न मानवीय क्षति भएन ।

यसरी विपद्का कारण मानवीय क्षति हुन नपाउनु र अन्य क्षति पनि कम हुनुको मुख्य कारण ३ दिनअघि नै गाउँमा आएको सूचना थियो । जुन सूचनामा केही दिनभित्रै उक्त क्षेत्रमा भारी वर्षा हुने र त्यसले बाढी तथा पहिरो आउन सक्ने भएकाले सुरक्षित स्थानमा सर्न भनिएको थियो । यसरी सूचना आएपछि अर्थात् ३ दिनअघि नै सर्न पाएकाले उनीहरू सम्भावित ठूलो धनजनको क्षतिबाट बचेका थिए । यस्तो सूचना कसले पढायो त ? संयोजक फुर्पा भन्छन्- पालिकाका कर्मचारीले । हो, प्रतिबद्ध परियोजना र भोटेकोसी गाउँपालिकाको सहकार्यमा विकास गरिएको अवधारणा र प्रविधिमाफत यस्तो सूचना पठाइएको थियो जसले लार्चाबासीलाई निकै लाभ पुगेको छ । त्यतिबेला मात्र हैन, त्यसअघि-पछि पनि यस्तो सूचना निकै प्रभावकारी भएको भनाइ स्थानीयको छ ।

एकातिर प्रतिबद्ध परियोजनाको सहयोगमा पूर्वसूचना पाउने थिति बसेकाले सम्भावित विपद् पहिल्यै थाहा हुने र सुरक्षितस्थलतर्फ जान पाइने भएकाले चिन्ता कम भएको छ । अर्कोतर्फ यही परियोजनाको पहलमा जोखिममा रहेका २६ घरमध्ये १४ परिवारको सुरक्षित स्थानमा घर निर्माण भइरहेको छ । बाँकीसंग पनि घर बनाउने सम्झौता भइसकेको छ । त्यसैले उनीहरू पहिलेको तुलनामा त्रास निकै कम भएको बताउँछन् । त्यति मात्र हैन, पालिका र प्रतिबद्धले दिएका पाल, भाँडाकुँडा आदिले पनि आकस्मिक अवस्थामा राम्रै सहयोग पुगेकोप्रति कृतज्ञता व्यक्त गर्न छुटाउँदैनन् । पानी पर्न थालेपछि रातभर पालो मिलाएर जाग्राम बस्नुपर्ने समस्या भने यथावतै छ । दीपक भन्छन्- सुरक्षित स्थानमा नसर्नुजेल त यहाँ पनि पूरै छाड्न कहाँ पाइयो र ?

विपद् जोखिमले बढी सताउने भनेको अशक्त, ज्येष्ठ, अपाङ्गता भएका र बालबालिकालाई हो । उनीहरू यस्तो बेलामा दौडन, आफ्नै सुरक्षा गर्न सक्षम हुन्नन् । त्यसैले विपद् जोखिमले बढी हानि पुऱ्याउने पनि यिनै वर्गलाई हो । तर विडम्बना, लार्चा जस्तो सानो गाउँमा पनि अशक्त/अपाङ्गता भएका मात्र १६ जना छन् । बोल्न र सुन्न नसक्ने, ज्येष्ठ नागरिक पनि छन् । यस्तो अवस्थाले पनि स्थानीयलाई बढी चिन्ता थपेको छ । फुर्पाको भनाइ छ- त्यसैले विपद्का बेला हामी आफ्नो र अशक्त/अपाङ्गता भएकाहरूको गरी दुवैको सुरक्षामा खट्नुपर्दा निकै समस्या उत्पन्न हुने गरेको छ ।

जोखिमयुक्त स्थानबाट सुरक्षित स्थानमा सर्न पाउँदाको खुसी त छ नै, साथै यहाँका बासिन्दाको एउटा अर्को गुनासो पनि छ- पुर्ख्यौली थातथलो छाडेर निकै टाढा जानुपर्ने भो । आफन्तसंग छुट्टिनुपर्ने भयो । हो पनि, उसै त जताततै भिरालो । सुरक्षित जमिन पाउनै गाह्रो । त्यही कारण यहाँबाट बिस्थापित सबै एकै ठाउँमा बस्न पाउने अवस्था नै भएन । यस्तो अवस्थामा उनीहरूको दुःखमनाउ स्वाभाविक पनि छ ।

भर आपत्कालीन आश्रयस्थलको

गत असारको समय । नेत्रबहादुर बस्नेत (भरत) आफ्नै घरायसी काममा व्यस्त थिए । खल्लीको मोबाइलमा लगातार बजेको घन्टीले उनको ध्यान तान्यो । उठाए । ‘म सिरिसेबाट बोलेको । यहाँ पहिरो गएकाले केही परिवारको विचल्ली भयो । के गर्ने होला ?’- उताबाट हतासिएको स्वर सुनियो ।

उनीहरूको अवस्था के छ ? कोही घाइते त भएका छैनन् ? मैले के गर्नुपर्ने त ? - एकैपटक धेरै प्रश्न गरे नेत्रले । ‘अहं, घाइते कोही हुन पाएन । उनीहरू आफ्नो घरमा बस्न सक्ने अवस्था छैन । त्यसैले अहिलेलाई बसोबासको व्यवस्था मिलाउन सके हुन्थ्यो’- फोन गर्नेले फेरि आग्रह गरे ।

त्यसपछि नेत्रले आफ्नै बस्तीमा रहेको आपत्कालीन आश्रयस्थल सम्भके । र भने- ‘ती परिवारलाई तत्काल पठाइदिनू । हामी गाउँकै आपत्कालीन आश्रयस्थलमा बसोबासको व्यवस्था मिलाउँछौं ।’ नभन्दै केही समयपछि ५ परिवार आश्रयस्थलमा आए । उनीहरू उता बस्न मिल्ने अवस्था नहुन्जेल अर्थात एक साता बसेर फर्के । बाङ्गेसालमा पनि पहिरो आयो असारमै । यसैगरी खबर आयो नेत्रलाई । २ परिवार ३ दिन बसेर फर्के ।

यस क्षेत्रमा पहिरो वा अन्य विपद् आइपर्दा अब केही दिनका लागि बसोबास गर्न कुनै समस्या छैन । आपत्कालीन आश्रयस्थलका सदस्य नेत्रबहादुर भन्छन्, “प्रतिबद्ध परियोजनाले बनाइदिएको यो भवनमा कुनै समस्या छैन । पानी, स्थानीय सहकारीको भाँडाकुँडा, शौचालयको राम्रो सुविधा र नगरपालिकाले दिएको ३ सेट सिरक/डसना छ । महिला र पुरूषका लागि छुट्टाछुट्टै आवास हल छ । त्यसैले विपद्पीडितको पहिलो रोजाइसमेत यही स्थल हुने गरेको छ।”

विपद्मा परेका मात्र हैन, आमा समूहदेखि विभिन्न क्लब, संस्था आदिका बैठक, तालिम गर्न पनि सहज भएको छ यो भवनमा । त्यसबाहेक स्थानीयका विवाह, व्रतवन्ध जस्ता कार्यक्रम पनि सञ्चालन हुँदै आएका छन् । ‘पहिलो प्राथमिकता विपद्मा परेकालाई आश्रय दिने हो । खाली भएका बेला मात्र अन्य प्रयोजनमा लगाउने हो’, नेत्र थप्छन्- यसो भएमा

उक्त आश्रयस्थलप्रति स्थानीयको अपनत्व वृद्धि हुन्छ र दिगोपनामा मद्दत पुग्छ भनेर यस्तो व्यवस्था गरेका हौं । आखिर संस्थाले गाउँमा बनाइदिएको भवन गाउँलेकै लागि अधिकतम् उपयोग पनि त गर्नुपर्नेछ ।

हाम्रो पनि छ आश्रयस्थल

बजारमा सानो पसल छ । व्यापार गर्थे । जीविका चलेकै थियो । त्यसबाहेक अरु खासै थाहा थिएन । जब २०७९ को स्थानीय तह निर्वाचनमा महिला सदस्यमा निर्वाचित भएँ, त्यसपछि जनप्रतिनिधिको हैसियतमा सामाजिक सेवामा लाग्नुपर्ने भयो । हाम्रो गाउँ भिरालो जमिनमा रहेकाले पहिरोको समस्या बारम्बार दोहोरिइरहन्थ्यो । त्यसैले यहाँको मुख्य समस्या भनेकै पहिरो जाने र त्यसपछि मानिस विचल्ली हुने थियो ।

यस्तो चिन्ता कम गर्न के गर्न सकिन्छ भन्नेबारे सोचिरहन्थेँ । यत्तिकैमा भोटेकोसी गाउँपालिकामा विपद्को क्षेत्रमा काम गरिरहेको प्रतिबद्ध परियोजनाका कर्मचारीसँग समन्वय हुन पुग्यो । त्यसपछि सल्लाह गरेर परियोजनाकै सहयोगमा भोटेकोसी गाउँपालिका-२, लालवीरचोकमा आपत्कालीन आश्रयस्थल बनाइयो । यो आश्रयस्थल निर्माणका क्रममा जग्गा प्राप्तिदेखि निर्माण सम्पन्न नभएसम्म पूरै खटिएँ । अहिले त परियोजनाकै सहयोगमा विपद्बारे पूर्वसूचना प्रणालीसमेत कार्यान्वयनमा छ । त्यसैले जोखिमयुक्त व्यक्ति/परिवारलाई अस्थायीरूपमा कहाँ राख्ने भन्ने चिन्ता पूर्णरूपमा हटेको छ । अब यो भवनलाई प्रभावकारीतवरले सञ्चालन गर्ने योजनामा छौं ।

प्रतिबद्ध परियोजनाकै तालिमहरूमा बसेर विपद्बारे थुप्रै जानकारी पाएकी छु । पालिका र परियोजनाका कर्मचारीले पठाउने विपद्बारे पूर्वसूचना सबैलाई जानकारी गराउँछु । घरमाथि ठूलो ढुङ्गो भर्ने लागेको छ, के गर्ने होला भनेर रूँदै आउँछन् बासिन्दा । पालिकामार्फत सञ्चालन भइरहेको प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रमका मानिस प्रयोग

गराएर ती ढुङ्गा पन्छाउन लगाउँछु । अहिले त प्रतिबद्धको सङ्गतपछि विपद्को क्षेत्रमा सकेसम्म/भ्याएसम्म काम गर्दै आएकी छु । जसले मलाई निकै सन्तुष्टि पनि मिलेको छ ।

- सुनिता श्रेष्ठ, सदस्य- वडा नं. २, भोटेकोसी गाउँपालिका, सिन्धुपाल्चोक

बाह्रबिसे बजारबाट करिब १ घण्टा उकालो चढेपछि पुगिन्छ तल्लो सिँगार्चेमा अवस्थित आपत्कालिन आश्रयस्थलमा । आश्रय लिन आएका पीडितलाई पहिलो दिनको भोजनको व्यवस्था नेत्र स्वयंले मिलाइदिने गरेका छन् । पहिलो दिन उनीहरू बढी तनावमा हुने र खानपिनको व्यवस्था आफैँ मिलाउन सक्ने अवस्था नहुने भएकाले यसो गरिएको नेत्रले बताए ।

खासमा यो भवन बनेको जमिन सिँगार्चे बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लिमिटेडको हो । सहकारीको पनि सँगै भवन बनिरहेको छ तर सहकारीले आश्रयस्थललाई धेरै जग्गा दिएर आफू भने सानो ठाउँमा सानै भवन बनाइरहेको छ । यो सहकारीको अध्यक्ष नेत्र नै भएकाले आश्रयस्थललाई बढी जमिन दिन सहज भएको हो । 'आखिर सहकारी पनि आफ्नै, आश्रयस्थल पनि आफ्नै, कन्जुस्याइँचाहिँ किन गर्नुप्यो र ?'- आफू थोरैमा खुम्चिएर आश्रयस्थललाई धेरै जमिन दिएकोबारे सहृदयी नेत्रबहादुरको प्रष्टीकरण छ ।

विपद्मा परेकाहरूले आश्रय लिनेबाहेक अन्य कार्यका लागि भने प्रयोगकर्तासँग केही शुल्क लिने कि भन्नेबारे सोचिरहेको बताउँछन् नेत्र । आश्रयस्थलको आगामी बैठकमा यो विषय प्रवेश गराउने उनको योजना छ । यसो भयो भने सरसफाइलगायतका लागि खर्च जुटाउन सकिने र अर्कोतर्फ आवश्यक पर्नेले मात्र प्रयोग गर्ने बानी बस्ने अनुमान पनि उनको छ । निकै आकर्षक यो भवनलाई राम्रोसँग उपयोग गर्न सकियो भने केही आमदानी पनि गर्न सकिने र त्यस्तो रकम विपद्पीडितका लागि आवश्यक पर्ने बन्दोबस्तीका सामान खरिदमा लगाउन सकिने सम्भावना प्रबल देखिन्छ ।

भाग

चुनौती/सिकाइ

चुनौती

- भौगर्भिक अध्ययन, स्थानीय अनुगमन र वर्षाको पूर्वानुमानका आधारमा पहिरोको जोखिम पूर्वानुमान गर्न केही प्रयास गरिए तापनि पहिरो जान सक्ने स्थानहरू र समय तोक्न सकिएन । बारम्बार पहिरो जान सक्ने चेतावनीको सूचना समुदायमा पुगेको तर पहिरो नगएको कारण पहिरो जोखिमको सही पूर्वानुमान गरी पूर्वकार्यमा स्थानीय तह र समुदायको अपनत्व वृद्धि गर्नु चुनौतीपूर्ण रह्यो ।
- नेपाल सरकारको विद्यमान ऐन, नियम तथा कानूनमा विपद् पूर्वकार्यसम्बन्धी स्पष्ट व्यवस्था उल्लेख नभएको हुँदा सरकारी तहबाट पूर्वकार्यका क्रियाकलापमा लागत साभेदारी गर्नेदेखि लगानी अभिवृद्धि गर्नेसम्मको काम सोचेअनुरूप हुनु सकेन ।
- पूर्वानुमानमा आधारित पूर्वकार्य गर्दा जोखिम स्थानमा रहेका समुदायका परिवारहरूलाई सुरक्षित स्थानमा अस्थायी स्थानान्तरण गर्दा सीमित पूर्वाधारका कारण उनीहरूले पालिरहेका पशुधनको पनि अस्थायी स्थानान्तरण गर्ने काम चुनौतीपूर्ण रह्यो । जसका कारण जोखिम हुँदाहुँदै पनि परिवारहरू उक्त स्थानमा बस्न बाध्य भए ।
- कार्यविधिअनुसार मनसुनजन्य विपद् प्रभावित परिवारहरूको पुनर्निर्माण तथा पुनर्स्थापनाका लागि ३ तहकै सरकारले लागत साभेदारी गर्नुपर्ने प्रावधान छ । कायम भएका लाभग्राहीहरूको आवास निर्माणका लागि तीन तहको सरकारबाट उपलब्ध हुनुपर्ने स्रोत जिल्ला प्रशासनको खातामा समयमै आइनपुग्दा लाभग्राहीलाई अनुदान रकम उपलब्ध गराइ सुरक्षित आवासमा स्थानान्तरण गर्न ढिलाइ भइरहेको छ ।

- कार्यविधिमा उल्लेख भएअनुसार लाभग्राहीले सुरक्षित स्थानमा आवास निर्माण गरिसकेपछि तेस्रो तथा अन्तिम किस्ता लिनका लागि विपद् प्रभावित क्षेत्रमा रहेको घर पूर्णरूपमा भत्काउनुपर्ने प्रावधान छ । पुरानो घर भत्काउनका लागि लागत बढी लाग्ने साथै केही लाभग्राहीले पुरानो घरलाई मर्मत गरी आवासबाहेकका काममा पुनः प्रयोग गर्ने चाहना राखेका छन् । सोही कारण सिन्धुपाल्चोकका आवास निर्माण सम्पन्न गरेका परिवारलाई जिल्ला प्रशासन कार्यालयबाट तेस्रो किस्ता उपलब्ध गराउन सकिएन ।
- विपद् प्रभावित निजी आवास पुनर्निर्माण तथा पुनर्स्थापनाका लागि जिम्मेवार निकायमा पर्याप्त मानवस्रोतको व्यवस्थापन र प्राधिकरणले विकास गरेको विद्युतीय तथायुक्त व्यवस्थापन प्रणाली सहज नहुँदा कार्यविधिले व्यवस्था गरेबमोजिमको काम चुस्तरूपमा अगाडि बढाउन सिन्धुपाल्चोकमा प्रयास गरे तापनि अभै पर्याप्त हुन सकेको छैन ।
- मनसुनजन्य विपद् प्रभावित परिवारहरूको पुनर्स्थापनाका लागि सुरक्षित स्थान पहिचान र प्राप्तिको काम चुनौतीपूर्ण रहेको छ । सामुहिकरूपमा स्थानान्तरण हुन चाहने परिवारहरूको घडेरी व्यवस्थापन मात्र हैन, उक्त स्थानमा मापदण्डबमोजिम सडकलगायत अन्य पूर्वाधार निर्माणका लागि पर्याप्त जग्गा व्यवस्थापन गर्ने काम चुनौतीपूर्ण रह्यो ।
- स्थानीय तह र समुदायमा बारम्बार विभिन्न निकायलाई भ्रमण गर्न लैजाँदा समुदाय र स्थानीय तहका प्रतिनिधिहरूको समय व्यवस्थापनमा चुनौती भयो ।
- परियोजना र स्थानीय तहको समन्वयमा सुरुवात भएका असल अभ्यासहरूको निरन्तरता र दिगोपनाको काम चुनौतीपूर्ण रहेको छ । ज्ञान हस्तान्तरण गर्ने संस्थागत परिपाटीको विकास नहुँदा सोही कामका लागि पुनः लगानी गर्नुपर्ने बाध्यता छ ।
- पुनर्निर्माण तथा पुनर्स्थापना कार्यविधिले व्यवस्था गरेबमोजिम निर्माण भएका आवासहरूको प्रभावकारी अनुगमन गर्नका लागि मानवस्रोत व्यवस्थापनमा चुनौती छ । यसका लागि तीन तहकै सरकारको संलग्नतामा निर्माणाधीन आवासको अनुगमन गर्नु आवश्यक छ ।

सिकाइ

- सूचना प्रवाह एउटै मात्र माध्यम वा स्रोतबाट गर्दा पाउनुपर्नेहरूले समयमै प्राप्त गर्न कठिनाई थियो । सूचना सबै स्थानमा पुर्‍याउनका लागि सामुदायिक रेडियो, भाइबर ग्रुप, एसएमएस, टोल फ्रि नम्बर र सामुदायिक स्वयंसेवक परिचालन गरेर फरक फरक माध्यमबाट प्रवाह गर्दा प्रभावकारी भयो । विपद्बाट उच्च जोखिममा रहने जोखिम वर्ग, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, ज्येष्ठ नागरिक र निरक्षरहरूले पनि सहजै सूचना प्राप्त गरी आवश्यक तयारीका कार्यहरू गर्न मद्दत पुग्यो ।

- प्रभावमा आधारित मौसम पूर्वानुमानमा स्थानविशेषको जानकारी समुदायले पाउँदा आफ्नो स्थानमा के हुँदैछ र के/कस्तो पूर्वतयारी आवश्यक छ भन्ने विषयमा स्थानीय समुदायको चासो बढेको छ । पूर्वानुमानसम्बन्धी कुनै सूचना प्रवाह गर्दा जोखिम समुदायलाई लक्षित गरी स्थानविशेषको सूचना प्रवाह गर्दा प्रभावकारी भयो ।
- पहिरो जोखिम न्यूनीकरणमा बायोइन्जिजियरिङ, ग्रामीण सडक निर्माण विषयमा स्थानीय तह र समुदायसँग बृहत् छलफल गरी ज्ञान निर्माणसँगै परियोजना र स्थानीय तहको संयुक्त लगानीमा प्रयोगात्मक तरिकाले काम गर्दा फिल्डमा गरेको काम प्रभावकारी भएको पाइयो । यसरी गरिएको कामको अपनत्व स्थानीय तह र समुदायले बढी लिने देखियो ।
- स्थानीय तहले तर्जुमा गरेको विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना परीक्षणका लागि सञ्चालन गरिएको नमूना घटना अभ्यासमा सम्पूर्ण सरोकारवाला तथा समुदायका प्रतिनिधिहरूको सहभागिता हुँदा यसको अध्यावधिक र कार्यान्वयनमा सहज भयो ।
- विपद् पूर्वतयारी तथा पूर्वकार्यका लागि तीन तहका सरकारका जिम्मेवार निकायहरूसँग सामूहिक छलफल गर्दा त्यसको नतिजा राम्रो आयो । सवालका आधारमा छलफलका विषयहरूलाई निरन्तरता दिन सकेमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका क्षेत्रमा सामूहिक लगानी वृद्धि गर्न सहज हुने देखियो ।
- स्थानीय तह र समुदायको आवश्यकताअनुसार परियोजनाका क्रियाकलापहरूसँगै जोखिम संवेदनशील भूउपयोग योजना तर्जुमा, आपत्कालीन आश्रयस्थल निर्माण, पूर्वानुमानका आधारमा जोखिम समुदायलाई अस्थायी स्थानान्तरणका लागि अत्यावश्यक सामग्री सहयोग, स्थानीय आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्रमा सामग्री व्यवस्थापन, पुनर्निर्माण तथा पुनर्स्थापनाका लागि जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा मानवस्रोत व्यवस्थापन र जोखिम समुदायमा साना अल्पीकरणका कामहरू सञ्चालन गर्दा जिल्ला, स्थानीय र समुदाय तहको अपनत्व वृद्धि भयो ।
- पहिरोजन्य जोखिमको भौगर्भिक अध्ययन गर्दा राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरणबाट विषयक्षेत्रको प्रतिनिधि र स्थानीय तहको प्रतिनिधिको संलग्नतामा अध्ययन गर्दा प्रतिवेदन स्वीकृति र अन्य प्रक्रियामा सहज भयो ।
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण र मनसुनजन्य निजी आवास पुनर्निर्माण तथा पुनर्स्थापनालगायतका सवालमा तीनै तहका जिम्मेवार निकायहरू र प्रभावित समुदायहरू एकैसाथ छलफल तथा अन्तरक्रिया गर्दा समस्या सम्बोधन गर्न सहज भयो ।

